

Євген ЛУНЬО

ГОЛОВНИЙ КОМАНДИР УПА РОМАН ШУХЕВИЧ У ФОЛЬКЛОРНІЙ ПРОЗІ ЯВОРІВЩИНИ

Із великого масиву повстанського героїчного епосу, що його автор записав на Яворівщині, виділено й проаналізовано тематичну групу мотивів про Головного командира УПА Романа Шухевича. Переважна більшість цих творів виникла й стала активно побутувати вже в часи відновленої у 1991 р. української державності, оскільки тепер з'явилися сприятливі для цього умови. Майже усі зафіксовані у цій місцевості народні оповідання про Р. Шухевича виводяться із поетичного вимислу, що засвідчує вагоме суспільно-політичне й художньо-естетичне значення цієї особи. Сам генерал постає в образі опоетизованого й уславленого національного героя — ідеалізованого борця за самостійну Україну, улюбленця широких народних мас.

Ключові слова: повстанський героїчний епос, народні оповідання, національний герой, Р. Шухевич, ОУН, УПА, Яворівщина.

© Є. ЛУНЬО, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (97), 2011

Оскільки на сьогодні Головний командир УПА генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» викликає зацікавлення різних науковців, передовсім істориків, спочатку варто з'ясувати два питання. Перше — відмінність в істориків і фольклористів специфіки предмету дослідження при одному і тому ж об'єкті (у нашому випадку — особа Р. Шухевича). І друге — проблема інтегральної співпраці між дослідниками історії та фольклору.

Для перших Р. Шухевич — постать реально-історична і виводиться на основі дійсних фактів, конкретних подій, документів, правдивих свідчень, точних дат, чисел. При цьому одне з важливих завдань — відділити факти правдиві, дійсні від неточних, помилкових, а навіть і сфальсифікованих. Тим часом другі досліджують цю особу у текстах усної народної творчості, не маючи права у них втручатися, коригувати чи доповнювати. При цьому розглядається як логічно-смилова, так і психологічна інтерпретація Р. Шухевича у народному середовищі у специфічний, притаманний лише фольклорові спосіб відображення й оцінювання дійсності. Ця специфіка серед іншого полягає в органічному поєднанні міфологічного світосприйняття, яке у фантастичних образах творить ілюзорну дійсність, із світосприйняттям історичним, що у своїй суті є більш аналітичним і критичним, здатним виразніше розмежовувати реальний досвід і фантастичну уяву [1].

Зазвичай вважають, що міфологічна уява і мислення притаманні лише архаїчним, казковим пластам усної народної творчості, проте, як слушно зазначає польський вчений Діонізіуш Чубала, світ все ще не відвернувся від магічно-міфологічного мислення й світосприйняття. Міфологізм у дещо модифікованій формі й сьогодні присутній у масовій народній культурі, мотивуючи при цьому людські погляди та вчинки [2]. Зустрічаємо його, зокрема, й у повстанській усній словесності.

Звідси фольклорна біографія Р. Шухевича закономірно має дві складові: історичні факти й поетичний вимисел. І власне цей останній, як явище духовної культури нації, є більш значимим і цікавим предметом дослідження фольклористів. Важливо буде простежити, яким чином і якою мірою постать Р. Шухевича активізувала творчу уяву народних мас, які суспільно-політичні та моральні цінності генерувала у процесі свого художнього осмислення, яке місце відвів народ для цього героя у скарбниці власної поетичної пам'яті.

Що ж до питання взаємодії між дослідниками історії й фольклору, то воно й далі залишається проблематичним. Ще й сьогодні історики у багатьох випадках схильні розглядати фольклор передовсім як додаткову фактологічну базу історичного характеру й недооцінювати явищ поетичної фантазії. Тим часом ці останні, — як вказує дослідник історико-героїчного епосу Василь Сокіл, — будучи виражені у знаковій системі з глибинною семантикою, після її «розшифрування» істотно допомагають усвідомити суттєві закономірності історичного процесу з погляду народу [3]. Отож без них неможливо адекватно окреслити у цьому процесі роль і місце окремих осіб. Недаремно ж бо авторитетний історик Ярослав Дашкевич наголошує, що у зв'язку з вивченням життя і діяльності такої видатної постаті в історії України, як генерал Р. Шухевич, виникає ряд питань, відповіді на які необхідно отримати не лише від науковців-істориків, але також зрозуміти ставлення до нього широкого кола і прихильників, і ворогів [4]. Зрозуміло, що найбільш відповідно думка народного загалу виражена саме у його уснопоетичному слові.

Про національно-визвольні чини під проводом ОУН та УПА в народному середовищі виникла й побутує надзвичайно велика кількість усної словесності. За твердженням найбільш авторитетного у цій ділянці вченого Григорія Дем'яна, самих лише зразків оповідного фольклору є мільйони [5]. Якщо пісенні тексти значною мірою і зібрані, й досліджуються, то повстанській прозі все ще приділяється явно недостатньо уваги.

Що стосується оповідних творів про Р. Шухевича (зауважимо, що сюди не включаємо спогадів як літературно-публіцистичного явища), то спеціально цим питанням займався фактично лише Г. Дем'ян. З-під його пера з'явилася змістовна стаття «Український народ про генерала Романа Шухевича — «Тараса Чупринку» [6], у якій також подано, поряд із кількома піснями, і низку народних оповідань та переказів про цю особу. Водночас окремі зразки фольклорної прози, в яких у ширшому чи вужчому плані йдеться про Головного командира УПА, зустрічаємо у виданнях Г. Дем'яна «Генерал УПА Олекса Гасин — «Лицар» [7], «Степан Бандера і його родина в народних піснях, переказах, спогадах» [8]. Для науки вони цікаві тим, що подають Р. Шу-

хевича у його взаєминах з іншими визначними постатями визвольної боротьби.

Зазначимо, що дану тему ми вже опрацьовували у статті «Постать Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини» [9], але вона, будучи призначеною для видання історичного характеру, позначена відповідною специфікою, і при цьому не весь наявний фактичний матеріал була змога розглянути. А ще останнім часом нам вдалося записати низку нових цікавих творів вказаної тематики, які варто також проаналізувати.

У нашій статті розглядаємо прозові фольклорні тексти про «Тараса Чупринку» — Р. Шухевича, які ми упродовж останніх п'ятнадцяти років зафіксували на Яворівщині у контексті ширшого проекту польових досліджень «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців». З цього проекту вже з'явився друком перший том [10], наступні чекають своєї черги.

Яворівщина, як терен наших фольклорних записів — це, з одного боку, типова місцевість Західної України, де так само активно й масово, як і в інших частинах Галичини й Волині, вирувала визвольна боротьба. З іншого боку — Яворівщина в народному середовищі усвідомлює себе краєм, де народився і провів дитинство Р. Шухевич. Цей останній фактор є певним своєрідним і потужним імпульсом фольклорного осмислення постаті Головного командира як у кількісному, так і в якісному плані.

Отже до цього часу ми записали чотирнадцять оригінальних зразків. Сюди не включаємо твори похідні, які ще не сформувалися і, можливо, вже й не сформуються у автономні сюжетні тексти, а побутують лише у формі згадки, повідомлення. Вже сама лише кількісна характеристика наших матеріалів дає підстави зробити деякі вагомні висновки. Найперше слід констатувати, що за мірками сучасного стану фольклорних фіксацій на такій малій території — це немало, а навіть досить багато. Це красномовно свідчить про значущість постаті Р. Шухевича в ідейно-політичному світогляді широких мас людей, а також креативну імпульсивність цієї особи у психоемоційному художньо-поетичному бутті народу.

Маємо також підстави міркувати, що з усією ймовірністю цих творів навіть на Яворівщині було чи ще й досі є більша кількість, ніж нам відомо, оскільки не вважаємо свої польові обстеження цілком вичерп-

ні. На жаль, чимало учасників чи очевидців збройної боротьби — основних творців і носіїв фольклору про Р. Шухевича, відійшли у засвіти ще до того, ніж ми мали змогу з ними зустрітися.

Потрібно теж зазначити, що в загальноукраїнському масштабі у народному середовищі побутує досить багато текстів фольклорної прози, які все ще не стали об'єктом фіксації і дослідження науковців. Записування цих матеріалів — справа нелегка, бо не всі вони лежать на поверхні, частина їхніх носіїв і через поважний вік, і через послаблену пам'ять стали пасивними носіями уснопоетичної традиції, проте при наполегливій праці ще можна досягнути плідних результатів. Отож це завдання для фольклористів все ще є актуальним і перспективним.

Основна частина зібраної нами фольклорної прози про Р. Шухевича належить до жанру народного оповідання історичного характеру. За визначенням — це образні розповіді про важливі й цікаві події відносно недавнього часу, учасником або очевидцем яких був сам оповідач. Отже наші респонденти, як вони стверджують, особисто бачили чи контактували з Головним командиром УПА. Звідси їхні розповіді ведуться від першої особи, є досить колоритними, емоційними, з широкою гамою конкретики, що є підтвердженням достовірності сказаного. Зустрічаються також і перекази про Р. Шухевича. Більшість з них є похідними від згаданих народних оповідань і побутують паралельно з ними. Їхні носії переказують розповіді своїх знайомих, сусідів, родичів — осіб старшого покоління, додаючи також інформацію про них. При цьому основний текст стається дещо стягненим, сюжет модифікованим, скороченим.

Прикметно, що в аналізованих народних оповіданнях і переказах зустрічаються і деякі жанрові ознаки історико-героїчної легенди. Це, зокрема, часткова або повна відсутність конкретно-історичного зазначення часу, в деяких випадках — місця, наприклад, звідки прибув і куди далі подався Р. Шухевич, інших деталей, огортання героя ореолом таємничості, невідомості. Це, у свою чергу, дає змогу широко застосовувати характерні для легенди міфопоетичні прийоми героїзації та ідеалізації головного персонажа. Можемо говорити, що при цьому маємо можливість спостерігати цікавий процес жанрової дифузії, тобто змішування народного оповідання і переказу з легендою.

І, на кінець, про Р. Шухевича побутують і так звані урбаністичні або модерні легенди, до яких відносять оповіді-повідомлення, оповіді-сенсації, оповіді-чутки [11].

Отже, слід констатувати цікаве й оригінальне явище сучасної усної словесності, коли історична постань досить інтенсивно осмислюється одночасно в усіх жанрах неказкової прози. Це, знову ж таки, яскраво свідчить про неабияку ідейно-політичну значимість й художньо-поетичний потенціал Головного командира УПА в народному середовищі. Водночас у плані ширшому — це говорить про особливо активне й об'ємне побутування повстанського тематичного пласту у сучасному фольклорі.

Твори, що їх тут розглядаємо, відзначаються різноманітністю мотивів. Найбільш об'ємний з них «Шухевича переправляють по зв'язку»¹. Подібним до нього є мотив «Шухевич кілька разів переправляють за кордон»². Наступні мотиви: «Шухевич надихає упівців перед боєвим рейдом»³, «Шухевич проводить нараду з підпільниками»⁴, «Особиста охорона Шухевича супроводжує його лісовою дорогою»⁵, «Шухевич малює портрет зв'язкової УПА»⁶, «Шухевич заплітає зв'язковий у косу естафету»⁷, «Чупринка» призначає повстанця штабним кур'єром»⁸, «Шухевич з вдячності тисне руку підпільникові»⁹,

¹ Зап. Є. Луць 5.07.2005 р. у с. Чернокунді Яворівського р-ну Львівської обл. від Савки Михайла, 1929 р. н., 7 кл.

² Зап. Є. Луць 30.07.2001 р. у м. Львові від Василька Григорія, 1920 р. н., 7 кл.

³ Зап. Є. Луць 16.05.2003 р. у м. Яворові Львівської обл. від Лопачака Богдана, 1923 р. н., 10 кл.

⁴ Зап. Є. Луць 10.03.1995 р. у с. Залужжя Яворівського р-ну від Манько Ганни, 1934 р. н., 7 кл.

⁵ Зап. Є. Луць 23.05.2008 р. у м. Яворові Львівської обл. від о. Богдана Гнатиська, пароха церкви св. Юра, 1935 р. н., уродженця с. Татаринів Городоцького р-ну.

⁶ Зап. Є. Луць 6.06.2008 р. у с. Мальчиці Яворівського р-ну Львівської обл. від Яринич Анни, 1929 р. н., 7 кл., уродженки с. Страдч.

⁷ Зап. Є. Луць 20.08.2008 р. у с. Велике Поле Яворівського р-ну Львівської обл. від Федик Софії, 1928 р. н., 7 кл., уродженки с. Велике Поле, проживає у м. Львові.

⁸ Зап. Є. Луць 28.10.2008 р. у с. Рясна Руська Яворівського р-ну Львівської обл. від Іванишина Івана, 1926 р. н., 7 кл.

⁹ Зап. Є. Луць 6.11.2008 р. у с. Жорницька Яворівського р-ну Львівської обл. від Паленика Дмитра, 1927 р. н., 7 кл., уродженця с. Чоловичі на Городоччині.

«Підпільниця доставляє Шухевичеві таємну пошту» [12], «Роман Шухевич концертує у Яворові»¹⁰, «Дядько був особистим радистом Шухевича»¹¹. Хоча прямо їй не стосуються Головного командира УПА, але опосередковано характеризують його особу мотиви: «Зв'язковий переносить пакет від самого Шухевича»¹², «Дівчина сиділа в одній камері разом з дружиною Шухевича»¹³.

Аналіз усіх цих мотивів показує, що вони по своїй суті є реалістичними, виводяться із життєво можливих обставин і в жодному з них не зустрічаємо якихось фантастичних елементів. Усі представлені в текстах події є досить звичними, навіть типовими для часів підпільної і збройної боротьби. З подібними подіями чи випадками безпосередньо були пов'язані сотні тисяч людей, заангажованих до відвоювання своєї національної державності. На місці тих, що бачили і спілкувалися з Р. Шухевичем, міг бути кожен з них. Отож правда художня тут гармонійно співвідноситься з правдою історичною, а це в особливий спосіб підсилює достовірність розповіді. А ще дозволяє органічно вже на підсвідомому рівні сприймати й інтерпретувати особу Р. Шухевича саме як народного героя, як близького і зрозумілого, як свого рідного в ідейно-світоглядній та художньо-поетичній системі широких народних мас. Зазначимо, що народність — це основна і найбільш потужна у своїх виражальних можливостях категорія фольклору.

Що ж до історичної основи розповіді, то, як ішлося попередньо, кожна з них взята окремо, є вірогідною, могла відбуватися насправді. Проте, коли їх усіх разом спроектувати на Яворівщину, то вони з усією ймовірністю є поетичною фікцією. Зазначимо, що у цьому питанні не можемо говорити категорично, оскільки на основі відомих науці документів і матеріалів цього не можна одно-

значно ані підтвердити, ані заперечити. Отож наші висновки головним чином ґрунтуються на логічних міркуваннях.

У наших дев'яти текстах, які стосуються Яворівщини, сказано, що Р. Шухевич за час від німецької окупації і до своєї загибелі перебував у цій місцевості кільканадцять разів.

З огляду на те, що Яворівщина у порівнянні з усією іншою територією воюючої України є досить малою частиною, логічно не випадає, аби Головний командир УПА тут перебував так часто. Крім цього, людині на такому високому посту, з одного боку, було б просто недоцільно, а з іншого — небезпечно постійно переміщатися, рейдувати, переходити кордони, наражаючи себе на неабияку небезпеку.

Отже, ці та деякі інші міркування, про які згадуємо, дають нам підстави стверджувати, що фольклорна прив'язка Р. Шухевича до Яворівщини є звичайним поетичним моделюванням. Звідси цікавою буде спроба розкрити мотивацію і природу цього вимислу, а також простежити, яке ідейно-художнє навантаження воно несе.

На окреслені завдання певне світло пролиє нам ретельний розгляд питання виникнення наших творів. І самі тексти, і примітки та коментарі респондентів засвідчують, що у нашому випадку цей процес є досить своєрідним і нетрадиційним. Зазвичай народні оповідання з'являються небагом після події, випадку, що лягли в основу твору. Тобто побачене у часовому аспекті без зволікань безпосередньо стає імпульсом до його поетичного осмислення.

У нашому ж випадку творчий акт має інший характер. Тут між моментом, коли відбулася подія і коли її художня інтерпретація оформилася у самодостатній фольклорний твір — минуло кілька десятиліть.

Шість з наявних у нас зразків виникли аж тоді, коли у їхніх творців появилася можливість побачити портрет героя. Респондентка Марія Бик про це вказує: «І вже пізніше, за України, як я побачила портрет Шухевича, то я його впізнала, тоді то був ніхто інший, іно він. Ті самі очі, той сам ніс». У тексті Ганни Манько зазначено: «Я на нього дивилася, мужчина був то років може сорок п'ять — сорок. Коли я тепер дивлюся на знімку Шухевича — мені все здається, що то він». Розповідач Богдан

¹⁰ Зап. Є. Луньо 10.06.2008 р. у м. Львові від Галушак Оксани, 1928 р. н., осв. вища, уродженки м. Яворова.

¹¹ Зап. Є. Луньо 14.05.2006 р. у с. Чернилява Яворівського р-ну Львівської обл. від Ключа Василя, 1932 р. н., осв. вища.

¹² Зап. Є. Луньо 14.06.2001 р. у с. Бунів Яворівського р-ну Львівської обл. від Хомина Степана, 1928 р. н., 7 кл. Проживає у м. Львові.

¹³ Зап. Є. Луньо 23.08.2006 р. у селищі Краковець Яворівського р-ну Львівської обл. від Гаврилечко Марії, 1926 р. н., 7 кл.

Лопачак, відвідуючи у 1988 р. брата у Бельгії, побачив там книгу про Р. Шухевича: «Я іно подивився на портрет — я зразу впізнав, що то Роман Шухевич тоді перед нами виступав». Три інші зразки остаточно оформилися у фольклорні тексти також лише на поч. 1990-х рр. після проголошення української державності. Один з розповідачів у примітці про це зазначив: «Перше я про то нікому навіть не згадував, бо то були такі часи, іно аж тепер вже стало можна розказувати».

Портрет (у значенні фото чи малярська або скульптурна репродукція), як художня деталь у тексті несе досить значиме кількостове навантаження. Найперше він виконує роль ідентифікатора особи генерала УПА. Далі, активізуючи фольклорну пам'ять, служить імпульсом творчого процесу, що веде до виникнення художнього твору. Водночас у сенсі узагальнюючому, а навіть символічному, портрет виступає отим знаком, який говорить нам про настання для українців політичної свободи. Люди одержали, образно кажучи, можливість черпати духовні й моральні цінності із тих сторінок національної історії, які були, за влучним окресленням однієї пісні, «під московським караулом у тюрмі».

Аналізовані нами народні розповіді про Р. Шухевича становлять яскравий і веломовний приклад того, як політична свобода, основною запорукою якої є передовсім власна державність, сприяє духовному розкріпаченню й росту і окремої людини, і усієї нації. Як вона створює умови і надає імпульс до творчості, до мистецької самореалізації.

Саме лише проголошення національної державності у 1991 р. негайно породило в українському фольклорі унікальне явище, своєрідний «ренесанс» — повторний динамічний розвиток повстанської тематики. Зразки, що про них ведемо мову у цій статті, це лише невеличка, але органічна частина усього багатожанрового масиву новотворів останніх років. Саме тому найбільший дослідник повстанського пісенного фольклору Григорій Дем'ян окреслив часові рамки цього явища 1940—2000 рр., зазначивши, що нові його зразки без сумніву триватимуть і далі [13]. Примітно, що інформація про це простежується не лише при розгляді творчого процесу, але й можемо натрапити на неї й у самих текстах недавно посталих зразків. Наприклад, у зачині однієї пісні співається:

*Це було так давно, пів століття назад,
Як ще хлопці по лісі ходили.
(«Це було так давно, пів століття назад»)¹⁴.*

Наскільки нам відомо, подібні явища не зустрічалися ані в українському фольклорі попередніх епох, ані у фольклорі інших народів. Крім сприятливого впливу політичної свободи, воно також спричинене й ще одним вагомим фактором. Йдеться про те, що пережите й побачене народом у часи збройної боротьби під проводом ОУН та УПА залишило у його свідомості надзвичайно глибокі враження, міцно закарбувало їх у психоемоційному коді. Їх не змогли викоринити ні час, ні тим більше радянська ідейно-пропагандивна машина з її доволі численними методами й засобами «промивання мізків». Безсилем виявилися й репресивні заходи окупаційної влади. Усі ці враження надійно зберігалися у народній пам'яті, і як тільки з'явилася слухна нагода — вони знову через своє художнє вираження активно включилися у подальшу реалізацію національної ідеї.

Представлений у цій статті матеріал показує, як пам'ять українського народу, особливо її поетична складова, широко відкрита для тих найвищих гуманних цінностей, які сконцентровані в ідеології націоналізму.

Говорячи про процес виникнення аналізованих творів, не можна оминати увагою ще одних цікавих фактів. Як зазначено безпосередньо у текстах, розповідачі Михайло Савка і Григорій Василько про те, що вони контактували із самим Р. Шухевичем, довідалися від своїх зверхників. Звісно, що тереновий кур'єр чи місцевий провідник з конспіративних засад теж не могли знати, що спілкуються з «Тарасом Чупринкою», адже навіть особистий охоронець Головного командира УПА Михайло Заєць — «Зенко», який ще від весни 1945 р. його охороняв, довідався, що це Р. Шухевич лише влітку 1949 р. [14]. Вони просто творили, як кажуть, живу легенду. Перед нами ще одне оригінальне явище у генезі повстанської фольклорної прози. Специфічні умови збройної боротьби, що, з одного боку, вимагали вагомий ідеологічно-пропагандивної підтримки, а з іншого — дотримання вимог конспірації, творили новочасне об'єктивне підґрунтя для суб'єктивної поя-

¹⁴ Зап. Є. Луцького 16.11.1993 р. у с. Залужжя Яворівського р-ну Львівської обл. від самодіяльного художнього колективу «Відродження».

ви поетичного вимислу. У ході своїх польових досліджень ми також зафіксували факти, коли підлеглим говорили, що в особі невідомого командира чи провідника вищого рангу вони спілкувалися із самим Степаном Бандерою, і пізніше це спричинилося до появи фольклорного твору. Так, у с. Чернилява на Яворівщині побутує вже переказ про їхню жительку, що була зв'язковою самого Степана Бандери¹⁵.

Згадане явище засвідчує, що у повстанському середовищі дуже добре розуміли усю вагу і роль художнього слова в ідейно-політичному протистоянні, відчували динаміку фольклоротворчих процесів, а звідси успішно могли їх ще більше активізувати й скеровувати у потрібне ідейно-тематичне русло.

Із нашого попереднього твердження, що із проголошенням державності відбувся «ренесанс» фольклоротворчості на повстанську тематику, в тому числі й про Р. Шухевича, не слід вважати, що до цього часу не виникала й не побутувала народна проза про командира УПА. Те, що у попередні часи фольклористи із зрозумілих причин не могли їх записувати й публікувати, також не означає, що таких творів не було. Навпаки, логіка нам говорить, що такі зразки мусили бути й їхнє число мало бути настільки значимим, аби витворити традицію. Адже згідно з об'єктивними законами перманентного життя фольклору немає жодного нового твору, який з'явився би на порожньому місці, без найменшого зв'язку й опертя на попередню ідейно-тематичну й поетичну традицію. Це виразно засвідчують і самі твори, що ми розглядаємо у цій статті.

При аналізі наявних у нас зразків кидається у вічі, що у частині з них постаті Р. Шухевича, як художньому образу, формально приділено мінімум уваги; кілька скупих рядків, а то й слів. На перший погляд навіть може виникнути думка про нерозкритість цього образу, про поетичну недовершеність, слабкість цих творів. Насправді ж — причина тут зовсім інша, глибша. Хоча це може видатися дивним, але зазначений факт навпаки — демонструє потужну ідейно-поетичну розпрацьованість в українському фольклорі образу Головного командира УПА.

Як це чітко простежується із змісту творів, основним завданням оповідачів є констатувати, що вони

спілкувалися у тій чи іншій мірі із самим Р. Шухевичем, а також переконати своїх слухачів (та й, зрештою, і самих себе) у достовірності цього. А роблять вони (і в їхньому уособленні весь народ) це тому, що без найменшого сумніву сприймають його як свого героя, як взірєць та ідеал для наслідування.

У традиційних героїчних оповіданнях і переказах народ зазвичай моделює й «розбудовує» своїх героїв; шляхом змалювання їхніх дій і вчинків, описів зовнішнього вигляду й душевного стану, оспівує, поетизує, ідеалізує. У нашому ж випадку задемонстровано, що постать Р. Шухевича і в очах оповідачів, і в очах слухачів такого конкретно-предметного утвердження не потребує, бо це означало б вести мову про речі відомі. У народній поетичній свідомості він вже давно й безсумнівно, як факт сам собою зрозумілий, є героєм. Це явище, у свою чергу, виступає красномовним ствердженням того, що постать Р. Шухевича вже віддавна була об'єктом народно-поетичного змалювання й осмислення у великій чисельності текстів й різноманітності мотивів. Процес цей мусив бути настільки інтенсивним й обширним, що встиг виробити стійку традицію.

Ця традиція є живою й перманентною. Героїзм Р. Шухевича як історична реальність, як конкретний вчинок вона (традиція) перевела у героїзм як філософську категорію, як світоглядну цінність. Образ Головного командира структуралізувався у героїко-романтичний символ усієї боротьби ОУН та УПА. А знакове вираження цього символу звелось до самого лише імені Роман Шухевич чи «Тарас Чупринка». Тут ми бачимо прояв у новочасному фольклорі архаїчних міфопоетичних традицій, коли ім'я володіло магичною силою.

Поетичний символ завдяки своїй абстрактній природі є «легким», динамічним та мобільним, й тому він надійніше вкорінюється у фольклорну пам'ять і, як слушно наголошує дослідниця К. Фролова, творить там глибинне асоціативне поле, емоційнообразний каркас ментальності народу [15]. Водночас символ, володіючи потужним креативним, здебільшого творчим потенціалом, будує навколо себе обширне поетичне поле. У цьому полі абстракція символу асоціативно знову може розкодовуватися у конкретнообразні картини суміжного ідейного наповнення.

Звідси, коли говорити про образ-символ Р. Шухевича, то у самих текстах він присутній, як вже зга-

¹⁵ Зап. Є. Луньо 9.10.2005 р. у с. Чернилява Яворівського р-ну Львівської обл. від Лелик Любомири, 1944 р. н., осв. вища.

дувалося, лише у формі імені, але «за кадром» тексту маємо широкі й різноманітні асоціативні картини його героїзму. Тому народ у своїй оповідній творчості використовує найменші можливості, аби навіть шляхом художнього вимислу бодай якоюсь мірою, бодай у якомусь звичайному буденному випадку причаститися до імені Р. Шухевича. Хтось його тільки бачив, хтось чув, хтось переведив по зв'язку чи ніс від нього пакет, у когось він перебував у хаті. І цього достатньо. При його згадуванні (актуалізації), воно, ім'я-символ, через асоціації оживляє у свідомих і підсвідомих сферах реципієнта усю ідейно-художню значимість образу персонажа Головного командира і чинить на цього реципієнта благодійний вплив. Наповняє його високими патріотичними ідеалами, кличе наслідувати його й продовжувати розпочате минулими поколіннями відродження української держави.

Аналізовані твори засвідчують, що постать Головного командира УПА стала об'єктом фольклорного осмислення від часу його появи на історичній арені, і цей процес триває й до сьогодні. При цьому Р. Шухевич посів вагоме становище у свідомості народу і спричинився до формування його найвищих суспільно-політичних, моральних і естетичних цінностей.

Поряд із творами, у яких Р. Шухевич виступає як образ-символ, маємо також тексти, в яких постать Головного командира УПА розкрита об'ємно у дусі традиційного змалювання образу персонажа народного героя. Найбільш примітно у цьому плані виділяється мотив «Шухевича переправляють по зв'язку». В інших зразках також яскраво виведено окремі риси його характеру.

Постає перед нами генерал Шухевич апіорі вже як головний військовий провідник нації, шанований і безмежно авторитетний як серед повстанців, так і широких мас. Фольклорна інтерпретація надає його образіві типових рис і ознак українського народного героя і послуговується при цьому характерними для епічної традиції художніми методами й засобами.

Народність образу Р. Шухевича-героя досягається тим, що він найчастіше з'являється серед повстанців і взагалі простих людей у незвичайний час; це відповідальний момент перед вирішальним боєм у мить важкої небезпеки, у хвилину, коли потрібно приймати відповідальне організаційне рішення. Звідси цей незвичайний момент покладає на Головного командира відповідну функцію: надихнути перед

битвою, покерувати боєм, спонукати до перемоги, вивести із складної ситуації, підтримати морально й духовно тощо. І сама поява Головного командира серед рядових повстанців, і виконувани ним функції є типовими явищами у народному героїчному епосі, причому не лише українців. Це бере свої витoki від архетипу вождя, що завжди разом зі своїм військом, разом з народом, бо ж у минулому військо і народ значною мірою були тотожні.

Ця властивість образу Р. Шухевича генетично виводиться ще від тих історичних часів, коли військові вожді йшли в бій на чолі своєї дружини. Вони досить віддалені, бо ж, за свідченнями літописців, вже козацькі полководці не кидалися в битву у перших лавах, хоча народна традиція (історичні пісні «Чи не той то хміль», «Гей не дивуйтеся, добрії люди», «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче», «Ой з-за гори високої») змальовує їх у гуцті найбільш небезпечної ділянки бою. Це виразніше це бачимо на прикладі поетизації й героїзації Степана Бандери. Знаємо, що в силу історичних обставин (спочатку через перебування у нацистському концтаборі, а після звільнення — на еміграції) він взагалі не брав безпосередньої участі в УПА, тим не менше у народних піснях він формує армію, наводить лад у війську, командує фронтом, веде у бій, розмовляє з повстанцями по телефону [16]. Усталена фольклорна вимога змальовувати народного героя у єдності з народом, військом, у мотиві «Шухевича переправляють по зв'язку» представляє його разом із своїм почетом, охороною із дванадцяти осіб. Цілком імовірно, що воно є числом реальним, яке вказує на точну кількість людей. Але як у творі художньому, воно може навіть і більшою мірою сприймається у ракурсі уснопоетичної традиції.

У казках це число вважалося магічним: дванадцять братів, дванадцять розбійників. У переказах про опришків часто фігурує мотив наявності в їхній ватазі дванадцяти товаришів [17]. Цьому числу віддавна надавалося сакральне значення. Воно було найуживаніше у давній міфопоетичній культурі. У нашому творі це число виконує значно ширшу ніж просто інформаційну функцію. Воно тут діє і на підсвідомий психоемоційний рівень реципієнта, спонукає сприймати текст саме як художній, тобто вищої культурної значимості, з його органічними властивостями поетизації, героїзації, ідеалізації.

Ще одна цікава і значима деталь із зазначеного мотиву — Р. Шухевич одягнений контрастно до свого почету. Повстанці в дуже добротному вбранні, з гарною зброєю — це в особливий спосіб естетизує їх, героїзує, викликає повагу й захоплення. Водночас Головний командир вбраний у дуже простому, навіть поганому неестетичному одязі. Ця деталь виконує кількапланову художню функцію. З одного боку — вказівну, вирізняє його від решти, від почету. З іншого боку — героїзує й ідеалізує свого військового вождя через демонстрування його світоглядних цінностей і принципів. Він матеріальне ставить нижче від духовного, йому шкода приділяти увагу одягові, оскільки всі його помисли навколо найвищих ідеалів, навколо ідеї боротьби за державу. Таке явище у фольклорі має свою традицію. Скажімо, козак Голота має діряву, травною пошиту і вітром підбиту шапку-бирку, а одягнений у:

*Три семерязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів не згожа.
(«Козак Голота») [18].*

Ще одна функція одягу «Тараса Чупринки» має вже сучасну мотивацію — конспіративну. Це погане вбрання, у разі підпільники опинилися б у руках ворога, мало б ввести його в оману, відвернути увагу від його важливої особи — Головного командира. Тут ми бачимо, як традиційний об'єкт змалювання образу — одяг виконує ще одну оригінальну функцію у відповідності до новочасних реалій — конспірації повстанців.

Що ж до опису одягу «Чупринки», то маємо випадок, коли завдяки силі таланту розповідача художня правда повністю співвідноситься із правдою конкретно-історичною. Змалювання у зазначеному мотиві зовнішнього вигляду командира аж до дивини збігається із одягом Романа Шухевича із спогадів його охоронця Михайла Зайця — «Зенка» [19]. Так само цілковито збігається із поетичною і реальна вимога командира щодо одягу і зброї своїх стрільців [20]. Велемовно характеризує образ Р. Шухевича і його ставлення до їжі. Почувши, що йому і його охоронцям готують вечерю, ставить категоричну вимогу: «Ніяких, — каже, — маслів, салів мені ту не давати. Зупи з часником і по кусочку хліба, і ми поїхали».

Повтор слів «Чупринки», коли він вимагає собі скромної їжі, показує, як для розповідача є важливо

підкреслити скромність і невибагливість, демократичність побуту військового ватажка. Цей факт також наголошує на розумінні командиром важкого матеріального становища народу під московською окупацією. Він знає, яка є на даний момент у народному середовищі найбільш поширена й дешева страва. Добра обізнаність із підневільним становищем селян дає змогу йому влучно віднести звичні в нормальних умовах для них харчові продукти до розкошів.

Що саме так поступив би Р. Шухевич у дійсності, засвідчує реальний факт із його біографії. Петро Дужий згадує про випадок, як він разом з Головним командиром і ще кількома високопосадовими особами перебували у розташуванні сотні «Левів». Коли на сніданок їм подали білий хліб з маслом і каву з молоком, тоді «Чупринка» дав команду оці сніданкові порції віднести стрільцям, що видужували від хвороби, а для гостей подати звичайні стрілецькі пайки [21].

Примітно, що у наших творах Головного командира УПА досить часто називають його повстанським псевдом «Тарас Чупринка» і згідно військового звання — генералом. У фольклорному осмисленні слово «генерал» завдяки особі Р. Шухевича набуває досить багатой образності. Попри звичайну номінативну функцію воно несе на собі важливе й містке ідейно-смісловне навантаження. Аби краще це зрозуміти, слід коротко простежити його генезу.

Знаємо, що українська історія досить щільно пов'язана із збройною національно-визвольною боротьбою, отже з військом, з армією. Від козацьких часів в українській усній словесності започатковує свою тяглість культ військової сили і звідси ж образ оборонця рідної землі розділяється на простого вояка-козака і військового керівника — отамана. У ході історії і один, і другий зазнають генетичних змін. Зокрема на поч. ХХ ст. козак трансформується у січового стрільця, а в середині століття — у повстанця (як варіанти — упівець, партизан). Керівний склад із отамана переходить у звання сотенного. У кін. 1930-х рр. у тематичному циклі пісень про загибель Євгена Коновальця у народній словесності починає поширюватися слово «полковник» [22].

Далі у фольклорі керівний склад війська поділяють на середній — сотенний і вищий — генерал, головним уособленням якого і є постать «Чупринки». Це іншомовне слово якщо зрідка і вживалося у жовнірських та солдатських піснях, то лише з негативною

семантикою. У повстанському фольклорі воно змінило своє ідейно-тематичне наповнення на позитивне, пафосне, героїко-романтичне. Цей позитив передовсім виводиться з образу улюбленого в народі військового керівника Р. Шухевича, його героїчних чинів, його ідеальних моральних та духовних якостей. Примітно, що слово «генерал» стало основним і найвищим номінативним означенням для командира УПА. У повстанській поезії його часто зустрічаємо у піснях-новотворах 1990-х рр. Наприклад, в одному оригінальному творі з Яворівщини співається:

*Пішла слава цілим світом,
Як УПА їх воювала,
Гей — гей! Слава про Бандеру,
Про Бандеру і Чупринку-генерала.
(«Українські хоробрі повстанці»)¹⁶.*

У іншій пісні з цього ж періоду, також, до речі, укладеної на Яворівщині, про «Тараса Чупринку» вказано:

*Це був славний, відважний
Повстанський генерал,
Що землю нашу рідну
Від зайдів визволяв.
(«Хоч я малий країнець»)^[23].*

Водночас фольклорна поетика образу «генерала» символізується й асоціюється у народній уяві з сучасною, модерною, потужною армією, у якій найвищим керівником за народним сприйняттям є генерал.

Не може не кинутися у вічі, як у мотиві «Шухевича переправляють по зв'язку» описується зброя. Формально їй приділено лише кілька слів; просто перелічено її з окремими короткими ремарками про якість і надійність: «А озброєні були: автомати мали, сильні автомати, і гранати, і пістолети: всьо мали». Проте у цьому описі більше важливою за інформативну є експресивна функція. У цій розповіді, особливо при її сприйнятті на слух, відчувається неабияке захоплення оповідача зброєю, розуміння її кардинальної ваги й ціни у розв'язанні тих суспільно-політичних завдань, що їх перед українською нацією поставила історія у ХХ ст. Це красномовно засвідчує, що широкі народні маси у цей час так само добре розуміли роль і значення збройної боротьби, як і духовно-

політичний провід. Крилаті слова С. Бандери, сказані на польському судилищі: «Нас розсудить залізо і кров», — були всією душею й почуттям зрозумілі також народові.

В українському традиційному епосі зброя є постійним об'єктом поетизації. Особливо широко розрослося оспівування зброї у повстанській усній словесності. В одній із пісень її цінність виражається через міфопоетичне уособлення найрідніших членів сім'ї:

*Наган — брат мій, а кріс — батько,
Граната — це мати.
(«А я бідний сиротина»)¹⁷.*

Подібних прикладів можна навести чимало. Якщо у козацькі часи зброя була коштовна, то у стрілецькій й повстанській — надійна, але упродовж усієї своєї історії український народ любив і шанував її.

У нашому тексті зброя виконує також вагому символічну роль — генерує культ борців-героїв. Вона творить культ рідної армії як організованої і масової форми боротьби. Цей культ органічно пов'язаний із образом Р. Шухевича, репрезентує його як генерала, за яким стоїть загартована у безперестанних боях ціла армія. Примітно, що при цьому генерал «Тарас Чупринка» у народному сприйнятті бачиться і як талановитий найвищого рангу керівник, і як відважний польовий, бойовий командир. Зазначимо, що це аж ніяк не поетичний вимисел, хоча й дуже на нього схожий, а правдиве типологічне відображення чи не єдиного у світовій історії ХХ ст. явища, коли головнокомандувач армії іде в бій і гине зі зброєю в руках.

Цей міфопоетичний за формою і реалістичний за суттю образ генерала «Чупринки» відігравав особливо важливе значення у тодішні часи непримиреного ідеологічного протистояння. З одного боку, масована ворожа пропаганда стверджувала, що повстанці — це бандити, тобто, що вони не численні і не керовані жодною політичною ідеєю, їх не зобов'язують жодні морально-етичні засади, жоден кодекс честі. Водночас, виходячи із тактики повстанської боротьби, народ не міг бачити великих армійських корпусів чи з'єднань, оскільки повстанці оперували передовсім малими мобільними відділами. А постать Р. Шухевича в художній спосіб стверджу-

¹⁶ Зап. Є. Луньо 7.10.1990 р. у с. Старий Яр Яворівського р-ну Львівської обл. від Мухи Івана, 1934 р. н., осв. сер. спец.

¹⁷ Зап. Є. Луньо 17.05.1994 р. у с. Старий Яр Яворівського р-ну Львівської обл. від Мухи Івана, 1934 р. н., осв. сер. спец.

вала про наявність справжньої армії через бачення й контактування з її Головним командиром-генералом. Таким чином, українці ставили себе в один ряд з тогочасними світовими державними потугами, які при наявності могутніх збройних сил виступали гравцями на геополітичній карті світу.

В українській епічній традиції рідна сторона з одного боку виступає органічним тлом, на якому змальовується народний герой, з іншого — через міфопоетичну кореляцію визначає його вчинки, моделює його моральний і духовний статус. Саме тому у наших творах «Тарас Чупринка» так часто з'являється на Яворівщині, зокрема у містечку свого дитинства Краківці; діє там, перебуває у підпіллі, навіть і проживає, без жодної конкретно-історичної мотивації і пояснення. Це реципієнтові зрозуміло на рівні вкоріненого у підсвідомість кожної людини міфопоетичного культу рідної оселі. Цей культ художнім чином і вмотивовує, і удостовірнює перебування генерала у цій місцевості. За народними мірками це є свідченням його високих духовних якостей. Бо ж якщо він пам'ятає і шанує малу батьківщину, то так само вірно любить і турбується про всю Україну.

Водночас родима сторона, рідна хата й поріг надають сили Р. Шухевичеві, зміцнюють його дух і волю. Він черпає це від культу предків, від могил своїх померлих прабатьків. Ця потужна міфологема формується архетипами батька-матері, роду, дому, рідної землі, з якої він вийшов і в яку колись має повернутися, щоб у майбутньому воскреснути духом й ідеєю. Чужа земля і сторона не додає сили і не воскресає, тому то народ так хотів похоронити Є. Коновальця у його власному краї, просив землю прийняти тіло вождя [24].

Разом з тим постать «Тараса Чупринки» своєю героїчною аурую ділиться із цим краєм, благотворно впливає на його мешканців. У магічний спосіб, через навіть найменші контакти він глорифікує цю місцевість, передає її жителям свої духовні цінності й суспільно-політичні ідеї.

За традиційною схемою опізнання за допомогою (за посередництвом) портрета ідентифікується постать Головного командира УПА й в оповіданні о Богдана Гнатиська на мотив «Особиста охорона Шухевича супроводжує його лісовою дорогою». Проникливий фольклористичний аналіз тексту показує нам, що розповідач внутрішньо децю сумнівається

у цілковитій історичній достовірності цього твердження, розуміє досить таки значиму відносність співставлення реальної особи і фотографії, яку довелося побачити через понад сорок років.

Тому то міркування розповідача опираються ще й на інші аргументи. Його дуже вразили надзвичайні, до цього й після того ним не бачені заходи безпеки, до яких вдалася охорона. У сприйнятті народного автора ці заходи мали стосуватися визначної особи в УПА: «Ми зрозуміли, що то велике начальство було». І от, коли в народному середовищі поширилися відомості про Р. Шухевича — Головного командира УПА, поетичне мислення розповідача відразу ототожило його зі своїм героєм.

Далі у своєму тексті народний автор подає ще один аргумент на користь Шухевича. Він залучає на підтвердження свого припущення історично достовірний факт, що став широко відомим вже у наші часи, про перебування конспіративної квартири «Тараса Чупринки» у с. Грімне [25], що за чотири кілометри від рідного села розповідача.

І на кінець на шляху до удостовірнення своєї поетичної моделі розповідач покликається на свого родича, що, будучи у тодішні часи трохи старшим підлітком, співпрацював з націоналістичним підпіллям. Отож, за його твердженням Шухевич у цю сторону, на його рідний присілок: «прійжджав і збирав весь актив місцевий, проводив нараду». А ще він «знав, що Шухевич десь в Грїмні перебуває». До речі, як бачимо, факт проведення наради з місцевими підпільниками (ми його вже зустрічали в іншому тексті) поряд з опізнанням на портреті теж набирає якості традиційного фольклорного кліше для поетизації й легендаризації постаті Р. Шухевича.

Аналіз говорить, що розповіді про Головного командира УПА цього колишнього підпільника за своєю суттю, найімовірніше, також є поетичним вимислом, який постав вже після широкого оповіщення про цю конспіративну квартиру «Чупринки». Адже за логікою його тодішній молодий вік і стосунк до підпілля й УПА згідно звичайних вимог конспірації просто унеможлилював йому знати якісь реальні факти про Шухевича. А ще особиста зв'язкова Шухевича Одарка Гусяк, яка власне організовувала конспіративну квартиру у Грїмному, у своїх спогадах стверджує, що Головний командир УПА перебував там всього лише тиждень [26].

Це оповідання о. Богдана Гнатиська дуже виразно нам демонструє творчу лабораторію сучасного фольклорного процесу. Показує, як динамічно й наполегливо поетичний вимисел, легенда, через логічне удостоєння виборюють собі «право на життя» у сьогоднішньому світі факту й доказу. З іншого боку це явище ілюструє, якою надзвичайно важливою для народного психоемоційного світосприйняття була постать генерала «Чупринки», як пристрасно народ хотів його мати у своїй мистецькій душі. А це у свою чергу є надзвичайно правдиве, що його не можливо підробити, визнання й підтримка тих суспільно-історичних і моральних ідеалів, уособленням яких був і залишається далі Головний командир Роман Шухевич та його Армія Безсмертних.

Цікавим для дослідника ідейно-художнім явищем є розповідь колишнього повстанця Івана Іванишина, стрільця сотні «Глухого» — Володимира Гуля, про те, як сам «Чупринка» призначив його штабним кур'єром. Крім мотиву, що ми цього назвали «Чупринка» призначає повстанця штабним кур'єром», у тексті ще наявний мотив: «Чупринка» засуджує зрадника на кару смерті».

Перший з них не виділяється якоюсь колізією чи інтригою, а є звичайною констатацією пересічного факту. Але при уважному аналізі маємо змогу зазирнути у творчу лабораторію розповідача, визначити його психоемоційну мотивацію.

Тут, як і в усіх інших подібних фольклорних текстах, виразно бачимо прагнення самореалізації розповідача через спілкування із народним героєм, що ним сприймається Головний командир УПА. Основним фактором самовираження народного автора служить довіра, яку проявив до нього сам «Чупринка», особисто призначивши кур'єром. З іншого боку це рішення у тексті характеризує і самого Шухевича з позитивної сторони, демонструє його здатність вірно розбиратися в людях. Правильність вибору «Чупринки» розповідач підтверджує самооцінкою: «Я такий був хлопець..., я так виконував всі завдання і мене в сотні поважали».

Ще одна деталь: «То я вже так во від него був близько» засвідчує функціонування у тексті древнього, з часів міфопоетичної свідомості принципу контактної магії. Чим ближче у просторовому вимірі до героя, тим його дія на оточуючих є інтенсивнішою.

Та найцікавішою особливістю цього тексту є додати таки виразний прояв у розповіді певного внутрішнього конфлікту між поетичним вимислом і історичною правдою. З одного боку твердження: «...і «Чупринка» мене назначив таким кур'єром штабним», а з іншого — щире зізнання-уточнення: «Я особисто від «Чупринки» ніяких завдань не діставав. То з тих заступників чи «Мішка», чи той «Буфала», чи навіть той «Бульба» [...]. То вони усно передали мені, що я є кур'єром від штабу сотні...». У другій частині розповіді, коли йдеться про суд над зрадником, говорить: «Но звичайно, «Чупринка» сказав, що то зрадник і його на кару смерті. Звичайно, то був польовий суд і «Чупринка» там при тім був. І я так думаю, раз він там був, то він видав той наказ».

Отож бачимо, як трансформується етнокультурна традиція: давня міфопоетична свідомість народу поступається перед свідомістю конкретно-історичною.

Мотив про суд над зрадником характеризує Шухевича не лише як військового командира, але і як державного діяча, оскільки судочинство — це одна з найбільш важливих і відповідальних функцій держави.

Ця вагома деталь характеристики образу Шухевича виводиться не стільки із конкретно-історичних обставин, як виступає актуалізацією давніх фольклорних світоглядних постулатів. Як зазначає В. Сокол, вже в древній епічній традиції знайшли своє переломлення факти, пов'язані із суміщенням функції царя (князя) і судді в одній особі [27]. Обов'язком чинити суд також наділені герої української як обрядової, так й епічної традиції. У поезії колядок і щедрівок це відобразилося у стилістичній формулі-кліше «суди судити» [28]. Займаються цим і герої народних переказів Б. Хмельницький, І. Сірко, І. Мазепа, І. Гонта, О. Довбуш, У. Кармелюк та ін.

У іпостасі судді «Чупринка» також інтерпретується як бездоганний у своїй моральності, оскільки за українською етнічною традицією чинити суд довіряли тільки тим, у чий чесності і справедливості не було жодних сумнівів.

У мотиві «Шухевич з вдячності тисне руку підпільникові» для розповідача його зустріч з Головним командиром УПА є, як і у випадку з іншими творцями текстів даної тематичної групи, передовсім фактором особистого самовираження. І воно, це самовираження, має, згідно з народним світосприйняттям й світорозумінням, найвищий вимір.

У людському спілкуванні є значимою духовною і психоемоційною сатисфакцією навіть просто побачити якусь славу й героїчну особу, бо вже сам зоровий контакт забезпечує черпання від неї її цінностей. Але наш суб'єкт не лише бачив Шухевича, але безпосередньо контактував з ним через рукостикання. Адже дотик, за народним розумінням, є більш певним і дієвим способом фізичного спілкування між людьми. Завжди вагомим є потиснути руку, обняти, поцілувати, ніж просто побачити. У цьому плані наука фізика, якщо висловлюватися популярно, говорить про біоенергетичні взаємодії між людьми, які є тим інтенсивніші, чи ближче одне до одного знаходяться джерела енергії.

Нашого розповідача особливою гордістю проймає факт, що сам Шухевич особисто тисне йому руку й дякує, тобто активно й цілеспрямовано «ділиться» з ним своїми духовними й ідейними цінностями. Автор шляхом пафосного звучання розмови підкреслює закономірність і дієвість позитивного впливу на нього Головного командира УПА. Адже він не просто пасивний очевидець, а активний підпільник, як може, допомагає повстанцям, і цим заслужив на вдячність самого «Чупринки».

Об'ємно виведений у розповіді й образ Шухевича. Зроблено це крізь призму українського традиційного сприйняття народного ватажка — бойового командира. Він воює й проживає разом зі своїми вояками, скромний і невибагливий до побуту, неперебірливий до їжі. Ці типові риси Головного командира УПА ми вже зустрічали у мотиві «Шухевича везуть по зв'язку».

Водночас «Чупринка» виведений таким, що усвідомлює свою високу ідейно-політичну й духовну місію. Він розуміє високий виховний потенціал своєї особистості й втілює його в життя — «ділиться» з народними масами своєю аурою, своїм іменем як носієм високих ідейних і моральних цінностей. При цьому генерал проявляє відвагу і відчайдушність, оскільки порушує вимоги конспірації і ризикує своєю безпекою. Шухевич разом з іншими повстанцями також романтичний, загадковий, раптово з'являється невідомо звідки і так само швидко зникає невідомо куди.

У тексті зустрічаємо і традиційний для образу типового народного героя опис його одягу. Він зводиться всього лише до констатації кольору — «мор-

ської волни» і фасону — «під український стрій». Зрозуміло, що йдеться про однострій українських січових стрільців. Отже, в такий спосіб розповідач наголошує, що Р. Шухевич є прямим спадкоємцем і продовжувачем національно-визвольних змагань 1918—1920 рр. А в художньому плані бачимо трансформацію поетичної функції одягу; якщо раніше він засвідчував соціальний, духовний та моральний стан героя, то тепер у нашому випадку виражає його ідейно-політичні погляди.

Дмитро Паленик обдарований розповідач, майстерно komponує сюжет, спочатку заінтригує, а тоді послідовно розгортає дію. Вдало використовує повтор: двічі подає слова Р. Шухевича. Це пролонгує звуковий контакт реципієнта з цією визначною особистістю, а також закарбовує, устійнює ідейно-виховну значимість сказаного героєм.

І у кінці не можна не помітити легкої іронії й у метафоричному трактуванні розповідачем Шухевичевого побажання держатися. І цей делікатний сміховий ефект іронії підкреслює та підсилює гідність розповідача, що він таки з честю відстраждав тяжкі роки ув'язнення, дотримав настанови Головного командира УПА.

У народному оповіданні «Шухевич малює портрет зв'язкової» розповідачка Ганна Яринич не має найменших сумнівів щодо особи Шухевича, бо про нього вона дізналася від самих повстанців: «Вони сказали, що то їхній командир УПА». У тексті наявна типова для цієї тематичної групи народних оповідань згадка про портрет Шухевича, але на відміну від інших мотивів тут він не виконує основної ідентифікаційної функції, а лише допоміжну.

Слова українських вояків для колишньої зв'язкової надзвичайно авторитетні, і вона їм вірить беззастережно. А ще вона і далі перебуває під впливом повстанської високої ідейності й багатой духовності. Авторка сповнена гордості, що і її родина, і вона особисто були активними учасниками націоналістичного підпілля, постійно ризикуючи життям, з честю виконали свій патріотичний обов'язок перед Україною.

У художній інтерпретації Ганни Яринич образ Р. Шухевича априорі є ідеальним і у тексті не простежується якихось штучних намагань його «прикрасити». Та водночас не можна не помітити захопливого героїко-романтичного пафосу, з яким змальовується Головний командир УПА.

Твореному за традиційними фольклорними канонами типовому образів народного героя генерала «Чупринки» надають оригінальності й пластичності його окремі дуже життєві й людські вчинки. Один з них: «...а Шухевич мене так погладив по голові і поцілував мі в голову: «Наш бурячок», — так сказав до мене». Це за те, що вона, дівчинка-підліток, завдяки своїй відвазі і стійкості зуміла виплутатися і вирватися з рук енкаведистів. Ця на перший погляд ніби дрібна деталь насправді дуже вразливо розкриває родинні, батьківські почуття Головного командира УПА. Він сповнений цих найбільш величних, мудрих і теплих почуттів, і не соромлячись, щиро наділяє ними й інших.

Іншим разом генерал «Чупринка» настановляє зв'язкову-підлітка, аби не зверталася до нього через традиційне у Галичині звертання до старших і поважних осіб — «пане». «А як Вам казати?». — «Друже». Ми не є пани, ми всі друзі. Не кажи до мене «пане». Ця деталь яскраво висвітлює великої проби демократизм і людяність Шухевича, те, що за фольклорною термінологією називається народність. Водночас вона демонструє і неабиякий виховний дар командира. Пропонуючи звертатися до нього статутним військовим звертанням «друже», цим наділяє підлітка великою довірою, бо ж ставить на рівні з іншими повстанцями, та й навіть зі самим собою. А це в свою чергу кріпить у молоді зв'язкової віру в себе, плекає ідейність, гартує дух до подальшої боротьби. Розповідь про малювання портрету розкриває образ Р. Шухевича як натхненну творчу особистість — митця-художника, який уміє бачити і творити красу. Попри те, що поетична форма цієї фольклорної інтерпретації виводиться із поетичного вимислу, за смисловою сутністю її художня правда концептуально збігається із правдою історичною. Адже генерал «Чупринка», знаємо, був людиною мистецтва — пристрасним обдарованим музикантом.

Примітно, що вартою уваги Шухевича-маляра є передовсім краса душевна. Він взявся увіковічнити у фарбах типового представника простого народу — молоденьку зв'язкову, красиву і своєю юністю, своєю відвагою, а передовсім щирою відданістю національно-визвольній ідеї. Значимим є і факт, що «Чупринка» намалював дівчину у вишитій сорочці, хоча позувала вона у звичайні суконці. Отже його мистецтво національне як за змістом, так і за формою.

Ганна Яринич не лише сама безсумнівно вірила й вірить, що спілкувалася з Головним командиром УПА, але й зуміла переконати в цьому і багатьох інших. З цього приводу про неї навіть писала всеукраїнська газета «Високий Замок на вихідні» [29]. А портрет цей вона як дорогоцінну реліквію зберегла через увесь період московсько-комуністичної окупації і вже в роки незалежності передала у приватний Музей повстанської слави Карпатського краю, що його у містечку Славське облаштував професор Юрій Микольський.

Це народне оповідання є чудовим свідченням високої ідейності та духовності українських повстанців, їхнього майстерного вміння плідно виховувати молодь.

Народне оповідання Софії Федик «Шухевич заплітає зв'язкові у косу естафету» передовсім примітне тим, як постать генерала «Чупринки» активізує людську пам'ять і виступає імпульсом до змалювання й осмислення його особи в усній словесності. Розповідачка констатує: «Ото я тільки одне добре запам'ятала — як був у нас Роман Шухевич».

Згідно з традиційними фольклорними канонами змалювання народного героя Головний командир УПА ідеалізується всесторонньо. Як визначний військовий стратег і полководець, він разом зі своїм помічником чи заступником весь час працював над картою. Між іншим, більш імовірно, що в реальності це були інші документи, а оту художню деталь — військову топографічну карту — творча уява розповідачки запозичила із сцен художніх чи документальних фільмів про Другу світову війну, де найвище військове командування над картами розробляло стратегічні операції.

Так само до поетичного моделювання в напрямку ідеалізації, думаємо, належить твердження розповідачки: «А Шухевич був в такому зеленому мундирі, як то зараз носять упівці». Адже на усіх світлинах періоду УПА генерал «Чупринка» є або в мундирі радянської армії, або в цивільному одязі. А однострої, що їх тепер носять ветерани УПА, у тодішні часи мало лише кілька пропагандивних сотень.

У цьому творі Шухевич також працюватиме, скромний, тактовний у стосунках з іншими, а водночас і по військовому строгий, небагатослівний, чітко дотримується конспірації.

Примітним й оригінальним в інтерпретації С. Федик образу Шухевича є те, що вона звертає увагу на

вроду й інтелігентність генерала «Чупринки»: «такий гарний», «такий стрункий», «культурна така людина», «великий пан» (тут в значенні інтелігент).

Вродливість — це одна з типових рис народного героя, в українській епічній традиції його лице й зовнішність завжди привабливі й викликають захоплення, особливо в осіб протилежної статі. Так само відзначається він усіма тими позитивними рисами: розумом, великодушністю, тактовністю, гідністю, добротою, та ін., що становлять інтелігентність. Як бачимо, не була у цьому плані винятком і постать Головного командира УПА.

Сам по собі концерт, що про нього йдеться у мотиві «Роман Шухевич концертує у Яворові», є досить таки пересічною подією у тогочасному житті галицького містечка, але через факт, що її дійовою особою є Р. Шухевич, вона набуває вагомого ідейного значення, а текст збагачує художньо-поетичним потенціалом впливу на реципієнта.

Розповідачка, як видно із тексту, напружено активізує свою пам'ять, аби цю подію з дитинства представити у ширшій панорамі і пригадати якомога більше деталей. Вона інтуїтивно, на психоемоційному рівні усвідомлює, що будь-яка, навіть найменша згадка про Р. Шухевича може виражати вагому ідейну цінність.

Отже ця розповідь є яскравим свідченням того, як постать Головного командира УПА служить динамічним імпульсом творення навколо себе оповідного фольклору. Вона демонструє, як важливо людям не лише якомога більше уславити й увіковічити самого Шухевича, але й задекларувати свою безпосередню і посередню причетність до його особи. Через ці фольклорні контакти Шухевич ділиться з розповідачем, а в широкому розумінні й з усіма реципієнтами своїм героїзмом, своєю славою. Від нього черпають не тільки його політичні ідеї та світоглядні й моральні принципи, але й перебирають його позитивну біоенергетику.

Аналізований текст примітний тим, що у ньому образ Р. Шухевича, крім безпосереднього ідейно-художнього впливу на людей, маркує своєю аврою і на конкретне місце. Це і саме місто Яворів, і Народний Дім, у якому виступав, будинок, в якому ночував. А далі через них, як певних стійких наочних посередників, покликаних оберігати й активізувати пам'ять, вже в іншій формі впливатиме на людей.

Образ Шухевича як видатного військового й політичного діяча, хоча саме ця діяльність є основним ціннісним фактором його особистості, у даній розповіді перебуває за кадром, тому що вже не потребує утвердження. Тим часом розповідачка представляє нам Шухевича ще з однієї визначної сторони, як митця-музиканта, що майстерно грає на фортепіано. Отож перед нами традиційне епічне сприйняття народного героя як цілісної гармонійної особистості, досконалої у всіх сторонах і проявах свого життя.

У нас немає документального підтвердження (правда, поки що ми його особливо й не шукали) про перебування Р. Шухевича у складі квартету «Богема» і його концертування в Яворові, але цей факт є досить правдоподібним. На користь його достовірності говорить нам реалістичність розповіді. А ще багато мемуаристів відзначають пристрасне захоплення Р. Шухевича музикою і співом і вказують на його високу виконавську майстерність.

Примітно ще й те, що у цьому тексті розповідачка акцентує увагу на свою родинну пов'язаність з Р. Шухевичем. Для неї це є вагомим чинником самовираження, адже у фольклорному світосприйнятті передовсім кровна спорідненість є найміцнішим фактором, що пов'язує людей і декларує у них наявність спільних чи подібних рис, якостей.

Отже цим самим розповідачка на підсвідомому психоемоційному рівні демонструє своє «кровне право» користати зі слави (у значенні особистісних цінностей) Головного командира УПА.

У мотиві «Дівчина сиділа в одній камері разом з дружиною Р. Шухевича» маємо змогу спостерігати цікаве явище ідейно-поетичного самовираження оповідачки через змалювання своїх стосунків з дружиною командира УПА. У свою чергу характеристика Наталії Шухевич подається у проекції крізь образ її чоловіка. Вона достойна свого мужа, веде себе мужньо, терпеливо зносить усі тюремні труднощі й знущання, демонструє при цьому твердість характеру та стійкість духу. При тім у свідомості реципієнта асоціативно постає образ Р. Шухевича як хорошого сім'янина, у якого дружина дійсно достойна його кохання. Водночас він людина жертвна й страдальна, настільки любить Україну, настільки віддався ідеї визвольної боротьби, що пожертвував своїм сімейним щастям.

Таким чином, підсумовуючи наше невелике дослідження, зазначимо, що в оповідному фольклорі Яво-

ривщини постать Р. Шухевича введена в образі народного героя, який одночасно уособлює військового керівника й організатора, і польового командира, що завжди готовий іти разом з повстанцями у бій. Це ідеал воїна — красивого й досконалого фізично, морально, духовно.

Водночас генерал «Тарас Чупринка» глорифікує час, героїзує свідомість людей, наповнює їхні серця почуттям гордості за свою історію. Художній образ Р. Шухевича — це також і поетичний символ, звідки нація черпає найвищі духовні цінності й фізичні сили для праці й боротьби за майбуття, за право жити на своїй землі й бути щасливою.

Фольклорна героїзація й поетизація Р. Шухевича також в особливий спосіб, крізь призму народної духовної культури засвідчує здатність українців в екстремальні моменти своєї історії визначити справжніх національних провідників і гуртуватися навколо них, творити єдине національне «тіло» у боротьбі проти іноземних поневолювачів.

Хоча УПА на чолі зі своїм Командиром пішла у нерівний бій й героїчно полягла на полі слави, але народ в усній творчості зображує їх як ідейних й духовних переможців, що своєю кровавою жертвою перейшли у безсмертя і стали взірцем та ідеалом для прийдешніх поколінь.

НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ ПРО РОМАНА ШУХЕВИЧА

Шухевича переправляють по зв'язку

Одного разу мені навіть прийшлося вести кіннями самого «Чупринку». Я вже так точно не можу сказати, коли то було, я вже старий троха, голова вже троха так не робит, як колись я молодий був. То було десь в сорок або семім, або восьмім році, точно не скажу. Приїхали сюди дванадцять чоловік, всі озброєні були. Приїхали кіннями на саньох, то взимі було. З Ліснович чи з Добростан, звідтам з тих селів. Їх привіз, якийсь такий був партизан «Корінь», таку мав кличку. Він з ними приїхав, і ше приїхав такий, він був Зеник, а його брат Гринцьо називався, той Гринцьо може ше де жиє у Львові. Зеник був з Ліснович, а «Корінь» — я не знаю, чи з Добростан, чи з Білої Гори, звідтам був, з тих селів.

Вони ту приїхали і мене ту запліли. І говорить до мене той «Корінь», кур'ером він був: «Треба добрі коні і довгі сани, бо нас є дванадцять хлопів». Всі вони були взброєні, розумієте, такі гарно вбрані, куртки мали такі. Хто мав куртку з матерії, а хто мав таку з шкіри, чи як то ся називає з дермантину. Мали гідні чоботи, райтки: всьо мали, такі файні шапки мали. А озброєні були: автомати мали, сильні автомати, і гранати, і пістолети: всьо мали. Іно «Чупринка» був в такій куфайці обтріпаній і таку шапку мав нездалу, вушанку-шапку. То був «Чупринка».

Но і каже до мене той «Корінь»: «Слухай, треба добрі коні». Я кажу: «Во ту є кінь і ту є кінь». Знаєте, бо коней я не мав своїх. І ми забрали ті коні і ті сани в тих господарів. Була в Карачея, там де Міхоцький тепер є, він мав кобилу файну, таку рижу, а другий зараз в сусіді, там тепер живе така баба бідна, вона си купила туя хату, писався Близняк, то мав таку сиву кобилу, а чорний хребет мала. Коні були здорові, тих дві кобили. Сани були ше від одного сусіда, там теж вже нікого нема.

І тоди той «Корінь» до мене говорить, він мене знав, я його, каже: «Слухай, Мисько, треба шось повечеряти». Перекуси-ти хотіли, бо вони приїхали здалека. Я кажу: «То добре, зараз будем ту шось шукали і шось перекусим». А «Чупринка» зі заду стояв, той генерал. Я його вже тепер знаю, а тоди я його не знав, звідки я знав, що то за йден: «Ніяких, — каже, — маслів, салів мені ту не давати. Зупи з часником і по кусочку хліба, і ми поїхали». Во так сказав «Чупринка».

Я не знав, що то «Чупринка», а потім «Корінь» гадає: «Ти знаєш хто то є? То є крайовий провідник», — каже. До мене той «Корінь» так сказав, бо я був зв'язковим. Я знав там точки і так далі, і так далі. «То є крайовий провідник, то є генерал «Чупринка». «Ніяких, — каже, — мені ту не треба курей, салів, маслів — зупи з часником і хліба по кусочку».

Ми виїхали з нашого села, во з Чернокунець, вночі, бо вдень хто партизанів возив, та й поїхали. І я від ліса їду далеко, а він каже до мене: «А чо ти так далеко їдеш від ліса?». Я кажу: «Слушайте, — а там гарнізон стояв, москалі, я кажу, — там може бути застава, нас би ту шарнули і всьо». А він каже до мене: «Жоби ти нас, друже, не завіз де на заставу». Я говорю: «Слушайте, ви маєте автомати, гранати, пістолети, а я маю бич, — бич я мав коні поганяти, — де я вас повезу?».

Завіз я їх на точку, на Дернаки, а там вже друга фіра і всьо. Я ся вертаю, а вони поїхали далі. «Чупринка» поїхав там, де йому треба. Я не знаю де, мені ніхто не казав. Та поїхали далі, гет як на Селиска їхати. Я ся повернув назад.

Як я ся вернув, я не пам'ятаю, не знаю. То страшне було: вночі, взимі. Але, правда, коні добрії, я бичем махнув і поїхав. Во таке було. Ше я там кажу: «Слушайте, може я би ту переночував, де я теперка поїду?» — «А ту, — каже — зара має бути облава, москалі мают ту прийти і тебе ту хап нут і шо буде дальше?». І я тоди вночі поїхав, але я знав добре дорогу, поїхав і приїхав додом.

Зап. Є. Луньо 05.07.2005 р. у с. Чернокунці Яворівського р-ну від Савки Михайла, 1929 р. н., 7 кл.

Шухевича кілька разів переправляють за кордон

З провідником «Інгулом» ми зустрічалися вже рідше. Мали ми з ним зустрічі на Наконечному, як Наконечне Перше, є там такі ліси. Одного разу був там «Інгул», «Клим», і нас чотирнайцять: «Троян» і його боївка, і був ще один незнаний чоловік якийсь. І тут на Наконечному облава. Дивимося — вроді вони будуть іти на ті ліси, на нас. І тут наші хлопці так трохи замішалися. А той незнаний так ся дивит і каже: «Панікери». Відійшли ми трошки і думаємо, куди відступати, як вони підут. А «Прут»: «Нікуди не відступаймо, поки все на місці». А я підійшов, питаю: «Друже провідник, хто то є?». А він каже: «Друже «Чубчик», ви дуже цікавитесь». Кажу: «Я бачу, що то людина якась не така проста». Він мені говорить: «Так як мені здається, між нами,

що то є «Чупринка». А може він добре знав, але не хотів точно сказати. Каже: «Я сам точно не знаю».

То ми того чоловіка три рази так переправляли. Нам давали його звіттам, з Краківця, а ми його переправляли сюда на Яворів і передавали його далі. Чи він ішов на Львів, чи в якісь інші сторони, не знаю.

Одного разу знов переправляли звідси, то вже за границю він ішов. То всьо по зв'язку ішло, і то дуже строго було, і дуже секретно. То могло бути десь так в сорок четвертому восени.

Високий, такий стрункий, як я дивлюся тепер на лице його на фото, ми часто їздимо в Бі ло гор шу, то точно він був «Чупринка». Був вбраний всьо по-цивільному, навіть не мав автомата, тільки пістоль, і то скрито, не навидоку, бо не раз в село його давали. Був такий акуратний. Побув він в нас тільки через день і всьо, ввечері ми його переправили.

А та облава на нас тоді так і не йшла. Постріляли вони там де попало, походили і вернулися. Ми потім сміялися. Каже провідник, а він був досить таки бойовий теж, теж такий високий, гар ний: «Більше такого не робіть, таких речей». Ми кажемо: «Та ми не панікували, ми тільки між собою радилися куда відступати». «А, то видно», — каже, та й сміялися.

Зап. Є. Луньо 30.07.2001 р. у м. Львові від Василька Григорія, 1920 р. н., 7 кл.

Шухевич надихає упівців перед бойовим рейдом

Це було десь в половині грудня, нас зібрали і перед нами виступив Роман Шухевич. Казали, що провід. Але що то є Шухевич — ніхто про нього не знав. Казав нам: «Хлопці, ви їдете в пропагандистські рейди, в села їдете, в райони. — Звертається до нас, — щоб ви дотримувалися дисципліни і себе належно поводити». О в такім змісті з нами говорили, патріотично перед нами виступали.

Я дуже багато бачив провідників, але ніхто не знав, що це за особи. Але тільки подивитися на людину часом — відразу видно, що то є людина з великої букви. І по мові, і по поведінці видно. Шухевич не був у військовому, він був вбраний по-цивільному, в сірому плащі, був підперезаний і тут збоку мав пістоль. Були там ще і інші провідники.

У вісімдесят восьмому році я поїхав в Бельгію до брата. В нього була велика бібліотека, він газети складав мені цілий рік, «Шлях Перемоги». Я дивлюся, книжка про Шухевича. Я іно подивився на портрет, я зразу впізнав, що то Роман Шухевич тоді перед нами виступав.

Зап. Є. Луньо 16.05.2003 р. у м. Яворові від Лопачака Богдана, 1923 р. н., 10 кл.

Шухевич проводить нараду з підпільниками

Одного разу, коли мій брат ще працював у Львові, приїжджає він додому, і говорить він до батька і матері: «Можливо, ви би тої ночі не ночували в хаті, а десь в коморі або в stodoli». То якраз було літо, мама і тато погодилися. Пішли вони спати до stodoli, і брат мій молодший з ними, бо він ще був замалий до тої всьої справи. Тато питає Михайла: «А що то має бути?». «Повинні в мене бути люди», — каже той. «Чому якраз в нас?». — «А тому, що приїде поїздом одинадцятьма година вночі величний представник, і тут треба поставити стежу. Від станції до нас

недалеко, і не треба буде великої стежі, не треба буде багато людей».

То вже був такий час, що фронт до нас зближався, що москалі підходять.

Я з батьком не йшла спати до stodoli, а лишилася в хаті, лежала собі на п'єцу, й буду спати. Кажу до Михайла: «Знаєш що, я лишаюся тут в хаті». Він каже: «Та будь вже, та не йди там вже нігде». Я доки спала, доти спала, хатні двері відкриваються, і починають входити до хати чоловіки. Один, за хвилю другий, третій; і йдуть, і йдуть, і йдуть. А я по тому сіла собі — та чого я буду спати, буду ся дивити, хто приходить, хто відходить. Вони приходять, жартують, сміються, кажуть: «Дівку маємо на п'єцу. О дивися, яка дівка сидить на п'єцу». Я мала тоді якихось десять років.

Ті що приходили, то були керівники зо всіх сіл, може то станичні, може й кущові. Декого з них я знала, крім тих з нашого села, були ще з Яжева; Шопський Степан, Коновал. Шопського я знала дуже добре, бо кожного дня до нас приїздив своїм ровером.

Сидять вони, жартують, співають. Коли прийшов поїзд, може минуло з п'ятнайцять хвилин — я сиджу, так собі уважно на то всьо споглядаю — в хаті всіх їх було може сорок, а може навіть і більше, повна хата, ні зброї при собі не мали, ні мундирів на собі не мали, бо то було ще за німців. І тут приходять до хати якийсь оден військовий мужчина, і вони всі як сиділи — так всі і стали на струнко і віддали йому честь. Він сказав: «Вільно», і всі посідали.

Я на нього дивилася, мужчина був той років може сорок п'ять — сорок. Коли я тепер дивлюся на знимку Шухевича, мені все здається, що то він. Приніс той чоловік з собою якийсь такий пакунок, якби чемоданчик. І ще з ним було два охоронці спереду, два ззаду, всі озброєні, але вбрані поцивільному. Поставив він ту скриньку на лавці коло себе.

Мав той чоловік промову. Я собі запам'ятала тільки слова, що більшовики вже близько. Нам треба збиратися в сотні і йти в ліси, бо потому нас не впускають. А більше я нічого не пам'ятаю. Тоді він кожного сільського провідника викликає і питає: «Скільки ти зі свого села можеш дати людей?». Один каже, а тільки а тільки, ну там п'ять чи десять. «А ти скільки? Може би більше?». Наполягав трохи на них. «Я не можу, що я буду брати ненадійних людей, я не можу», — казав там оден. Питався він мого брата: «Скільки можеш дати людей?». — «Не більше п'ять». Тоді він брав зі своєї скриньки так як би повістки, і вручав їм. Котрий зі совго села обіцяв дати п'ять чоловік — давав йому п'ять повісток, котрий десять — тому десять.

Ті повістки він роздав, потім ще з ними мав промову. Поїзд о третій годині ночі мав відправлятися назад до Львова, він зі своїми охоронцями зібрався й пішов до поїзда. Його лице запам'ятала я добре і коли тепер ознайомилася з партизанами Шухевича, то я все ж таки думаю, що то тоді був не хто інший, а тільки він. Вже тоді фронт сюда приближався і вони організовувалися йти в ліси.

Зап. Є. Луньо 10.03.1995 р. у с. Залужжя Яворівсько-го р-ну від Манько Ганни, 1934 р. н., 7 кл.

Підпільниця доставляє Шухевичеві таємну пошту

Коли я ходила до Краківця на курси, то вже тоді носила різні штафети, «Степовий» мені доручав. Одного разу він напхав мені повну канку паперів, дає мені і говорить: «Ту канку занеси в Краківці до того дому, де є поліція. Там буде оден

чоловік в бронзовому убрані на тебе чекати, даш ту канку йому». Я кажу: «Добре.» Іду я з тою канкою, зайшла вже туди, як кінчається Вілька, там називають Лися гора — йой, німці. Боже! Я так стала, трошка спинилася, не знаю, що маю робити. Таж то є ціла канка паперів і всі друковані на машинці. Як я їм попаду в руки, то не знаю, що зі мною зроблять, а за ті папери, то й других можуть поарештувати. Німців тих було досить багато, вони трохи ходили по лісі, декотрі сиділи, бо їм худобу наші партизани позабирали. А щось двох німців стояло на гостинці. Я не буду ся вертати, бо можуть щось запідозрити, йду далі. І якось так Бог дав, що німці мене не спинили і не перевіряли, я легенько попри них перейшла і зайшла щасливо до Краківця.

Зайшла на поліцію, а той чоловік вже на мене чекав, каже: «То Ви мені маєте передати ту канку». Взяв її і подякував мені. Потім він ще кілька раз приходив до нас додому до «Степового». Я його дуже добре запам'ятала — такий був сухорлявий блондин і все ходив в тім бронзовім убрані. І вже пізніше, за України, як я побачила портрет Шухевича, то я його впізнала, тоді то був ніхто інакший, іно він: ті самі очі, той сам ніс.

Бик Марія. «Одні гинули, а інші на їхнє місце приходили» // *Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. — Львів: Літопис, 2005. — С. 483—484.*

Зв'язковий переносить пакет від самого Шухевича

Одного разу каже до мене «Сірко»: «Треба скоро дістатися до Бунова, чим скоріше.» А я молодий, що то мені, через лісок, тай вже в Бунові. А зв'язкова хата була на Волі в Пасласів. Я не знаю, як старий Паслась називався, дочка його Параня була зв'язкова, а син Микола тоді ще був малий, ще були дочки Наталя і Олена.

Прийшов я до них, Параня взяла штафету: «Ти тут зачекай, — каже до мене, — я піду, розкажу і зараз вернуся.» Зачекав я кілька хвилин, а тоді кажу собі — піду перекушу додому. При собі маю той свій старий наган. Мені привіз його зі Львова Костик Микола, такий був в нашому селі, він дуже багато нам помагав, привозив зброю, привозив всьо.

Ще я не дійшов до хати, Параня вже біжить: «Давай скоро — каже, — бо чим скоріше треба назад». Я тільки попив квасного молока, і зразу напереки і туди. То є з вісім кілометрів.

Прибігаю туди, а їх нема, пішли на Заріччя, є там таке село. Кажуть мені зачекати тут, а на Заріччя послали зв'язкову, що називалася Ірина, а псевдо мала «Ластівка». А в мене псевдо було «Лозовий». Його мені дали на Висівці в Шубалихи. Там був «Тичина» і був «Жук», називався Іван, загинув в сорок восьмому році, був Бандери двоюрідним братом, але писався не Бандера, а якось інакше, я знав, але вже забув. Росту був високого, поза метр вісімдесят. Там я приймав присягу, і тоді дали мені то псевдо. То було скоріше, в сорок шестому році.

Мені кажуть: «А ви тут троха відпочиньте». Я дійсно був захеканий. Там якраз зварили бульбу, дали мені їсти.

Нема, прибігає перше зв'язкова «Ластівка», а вже пізніше, то прийшов і «Сірко». Вона принесла мені від Шухевича пакет, від генерала Шухевича пакет. Той пакет через кого-небудь не йшов, в будь-які руки його не давали. Що то

від самого Шухевича, потім сказав мені «Сірко», говорить до мене: «Осторожно, [в]важай, бо то від генерала Шухевича. І нікому нічого». І той пакет я заніс до Бунова.

Зап. Є. Луньо 14.06.2001 р. у с. Бунів Яворівського р-ну від Хомина Степана, 1928 р. н., 7 кл. Проживає у Львові.

Шухевич хвалить підлітка за знайдену зброю

Навіть в нашій хаті був..., но, за Коновальця я не буду казати, бо не знаю, а вже за генерала «Чупринку» то можу сказати явно, що він був в нашій хаті. Але то було вже десь в сорок четвертім році [...]

Тоді так було, що я знав, що в stodолі нашій є різні обмундирування і різна зброя. О то я знав. І кождий день в нас перебували люди, які чи вечерком підходили, чи над раном. То було, коли німці втікали, а москалі приходили.

Німці втікли, вже німців нема. І через село йдуть москалі і зупинилися в нашому лісі. Почували день, другий, може третій. І з лісу йдуть вже дальше через села. І так може до обіда; ідуть, і танки тягнуть, не танки, а гармати ці. Кіньми ті гармати тягнуть і так пішком ідуть і йдуть. Не знаю, та дві години йшли чи може більше йшли.

І після цього, як пішли, хлопаки, такі як я, може і деякі старші, пішли в ліс там, де вони перебували. Тай ми там пішли в ліс зі сусіднім хлопцем, в якого я потім був за дружбу. Володимир Тиховський він ся називав. Но і ми пішли, як то поколежанськи: «Йдем, йдем подивимся, може що знайдем».

І він знаходить карабіна, а я знаходжу пилу таку поперечну. Але я до него і прошу, щоб ми ся обміняли. І він погодився. Як не як — різаний колега. Він погодився, дав мені карабіна, а я йому дав пилу, і ми йдем додому.

Я приходжу додому, до хати — і з карабіном. А в нас за столом сидять напевно поважні люди чи поважні гості, бо батько і вгощає їх, і так дальше. Мають розмову, а тут я заходжу, а вони: «Ов! То що за партизан! Де ти то взяв?». Ще батько запитав: «Де ти то взяв?». Я кажу: «Та знайшов в лісі там, де москалі були і во загубили». І Шухевич тоді каже: «О так. О той буде здобувати Україну». Видно, навіть щось вони розраховували, що вони ще України не здобудуть. Так і сказав: «О той буде здобувати Україну».

Особисто так я Шухевича не знав, але потім по тих всіх подіях, і по фотографіях, і так дальше я так здогадуюся, що то тільки був він. Бо то в нас в хаті було таке, ніби як ціла дивізія — сходилися самі такі знамениті люди, ніби штаб мали в нашій хаті.

Шухевич був не в военній формі, а в цивільнім. І були ще два хлопці з ним в цивільнім, сиділи за столом і розмовляли там з батьком. А сам він високий, стрункий, гарний хлопець був. Мав певно під тридцять років, десь в таких роках був. Я до него так дуже не приглядався. Бо як би то знав, що то мені пригодиться в житті, то я би пильно придивився до нього і запам'ятав собі.

Але то так; я був втішений, що вони мене похвалили. Що я буду в дійсності будувати Україну. І сказали мені: «Іди хлопче, ми си ту порозмовляєм». Той карабін я так лишив в хаті, а сам пішов собі.

Потім ту зброю з нашої stodолі і то об мун ди ру ван ня партизани забрали, stodолу лишили чис ту. Але коли вони вже вибралися, то я також знаходжу в stodолі своїй пістолета і гранату. І признаюся партизанови одному, що я маю пістолета, маю гранату. То був сусід, він був з двадцять восьмо-

го року чи з двадцять сьомого — десь так во. Він ще не був так, як партизан, але вже скривався. І він вже з хлопцями спілкувався, і я йому признався, що я знайшов. Він каже: «Покажи мені». Я йому показав, він каже: «Я мушу забрати від тебе, бо часом щоб ти біди якоїсь не наробив». Я ще молодий був і часом — хто й[о]го знає. І він від мене забрав.

Зап. Є. Луньо 9.06.2001 р. у с. Молошківці Яворівського р-ну від Фітеля Івана, 1932 р. н., 7 кл.

Особиста охорона Шухевича супроводжує його лісовою дорогою

То було коло села Татаринів, тепер Городоцького р-ну. Два кілометри від села там був ліс, він називався Балацька. То так ніби територія балацька, а звідки то походить, я не знаю. Ми з села Татаринова там пасли корови. Мені було тоді десь, я знаю, десь чотирнацять-п'ятнацять років.

Одного разу, серед літа (в розгарі літа) ми пригнали корови, і корови десь так кілометр пройшли. Ми все заганяли в ліс і йшли вперед зустрічали корів. Корови до нас якраз прийшли. То десь так було година десята-одинацята. То зранку було. І між нами, пастухами сільськими, появилися хлопці озброєні. Ми знали, що то є бан-де-рів-ці. І вони попросили нас, щоби ми відійшли в сторону. А тим лісом ішла лєнія, така лісова дорога, і то було десь п'ятдесят метрів від того місця, де ми були, може навіть менше, так трицять, сорок метрів було до тої лєнії.

І от вони попросили нас, щоби ми підійшли в гліб лісу. Вони нічого не казали, іно: «Відійдіть в сторону, відійдіть в сторону, відійдіть в сторону». Мене якось так не замітили, що став ближче тої лєнії. І за хвилину я дивлюся — вперед іде один, ззаді іде один, а по середині іде чоловік, як я сьогодні бачу, подібний до Шухевича. Він був в такому військовому костюмі, такому, якби сказати, жовтуватому. І я зрозумів, що то його варта веде. Тобто по ту сторону і по ту сторону лєнії були розстравлені хлопці і супроводжували його. А в переді і ззаді ішли два чоловіки, а він посередині ішов. Зброї я не бачив в нього.

І вони так перейшли цю лєнію, і там ішла дорога від нашого села до ріки. Вони ту дорогу перейшли і далі лєнією продовжували йти. Вони ішли із сходу на захід і скоріше всього, вони йшли з Палаників. Там був в лісі такий присілок, називався Паланики, він належав до нашого села. І коли вони пройшли, між собою ми почали говорити, що то якесь велике начальство, що стільки багато було варти. І з тої сторони лєнії, і з тої сторони лєнії ішли і супроводжували його. Ми зрозуміли, що то велике начальство було.

І коли я вже в теперішні часи побачив, як виглядає Шухевич, то я зрозумів, що то тоді його супроводжували. Бо я його, Шухевича, до того ніколи не бачив. А коли я його перший раз на портреті побачив, то вже був вісімдесят сьомий, вісімдесят восьмий рік. Тоді я його побачив, і тоді я зрозумів, що то напевно був він. Схожість була повна; повна на лиці; білявий, подібний на теперішній портрет.

І пізніше я звернувся з тим до свого троюрідного брата, він був з тих Палаників, присілка того. Він був старший від мене, з трицять другого року, і дуже довго працював з УПА, і він мені підтвердив, що там дійсно був Шухевич. Я йому так навіть не сказав в котрій рік, а він каже, що в той момент Шухевич туди приїжджав і збирав весь актив місцевий, проводив нараду. Він знав. Він знав, що то був

Шухевич. Він навіть знав про ту криївку, що в селі Грімно відкрили. То село чотири кілометри від нашого села. Він знав, що Шухевич десь в Грімні перебуває. А в якому місці — він не знав цього. Він тоді Шухевича не бачив, а тільки знав про ту справу, про ту нараду.

І то видно було, що то велике начальство іде: він так ішов, руками махав, і тиї його супроводжували; один впереди, другий взаді.

Бо в той момент ще рускі в ліс не ходили в нас. Там ще дуже багато було партизанки. Вони в ліс не ходили, ще боялися ходити. То десь був рік сорок семий, може сорок восьмий рік. Аж потім десь в п'ятдесяті роки вони почали їздити в ліс різати дерево. Але посилали тих солдат без зброї. Без зброї. Різали ліс і возили машинами.

Я як побачив портрет його, тоді я зрозумів, що то був Шухевич, бо лице дуже подібне було. Портрет я побачив, то вже йшли оці мітинги і то вже відкрито було. То вже показували портрети і Бандери, і Шухевича, і всіх інших. Я вже тоді побачив.

Зап. Є. Луньо 23.05.2008 р. у м. Яворові Львівської обл. від о. Богдана Гнатиська, пароха церкви св. Юра, 1935 р. н., уродженця с. Татаринів Городоцького р-ну.

Роман Шухевич концертує у Яворові

Хочу сказати, що Романа Шухевича бабця і моя бабця — то були стриєчні сестри. Мій прадід був священик Любович Іван, а прадід Романа Шухевича називався Максим Любович і був судовий урядник. Моя бабця по-чоловікові була Кордуба, а з дому була Любович Емілія. А його бабця називалася Герміна Шухевич (вийшла за Шухевича Володимира). То всьо була родина, то родини і Барвінських, і Старосольських, і Рожанківських.

Я пам'ятаю, був за Польщі такий квартет «Богема». Там співав Юрій Шухевич, брат Романа молодший, співав Євген Козак — той композитор, співав Романовський, а четвертого я не пам'ятаю прізвища. А Роман Шухевич їм акомпанював. І вони в Яворові давали концерт. Я була на тому концерті в Народному Домі. Людей була повна саля, Народний Дім повний.

Вбрані вони були так, як на концерт; чи то в якихось темних убраннях, а може навіть в якихось тих смокінгах. Я вже не можу собі пригадати, які то пісні вони співали, але напевно то були наші пісні, українські. Я ж була тоді мала, що я мала в трицять сьомому році — дев'ять років. Може ще хто в Яворові пам'ятає. Ми на всі концерти, що були, ходили, на всі вистави, а їх було дуже багато.

Роман і Юрій — то вони в нас мешкали, ночували, як той концерт був. То ж родина була.

Коли саме був той концерт, то я вже не пригадую, але, по-моєму, не зима; або весною, або літом. То десь було в трицять сьомому, бо потім в трицять восьмому Роман Шухевич був на Закарпатті. Бо то вже ми мешкали тут в Левицького Романа на вулиці Міцкевича, а тепер — то Львівська називається. Ми перейшли туди в трицять шостому, а то не було зараз на початку. Десь трицять сьомий — трицять восьмий рік. Романовський — він басом співав. Він десь співав в якійсь опері; чи в Познані, чи де. Вони навіть з моєю мамою кумували разом. Їхні знайомі приїхали з Лодзі і тут хрестили свою дитину.

Юрія в сорок першому замордували на Лонського і похований він на Личаківському цвинтарі.

Роман Шухевич потім також втікав від большевиків. За перших большевиків був в Кракові і до нас до Грубешова приїжджав. Щось день чи два в нас вдома був, щось там з батьком мав якісь розмови, якісь справи.

Сестра Романа Шухевича Наталка була суджена ще в сорок першому році в тім процесі «п'ят-де-ся-ти дев'яти». І Романа мама, цьоця Геня, як ми її називали, принесла до нашого вуйка Мирона Кордуби, там на Каменярів, і ми тоді там з ними жили, принесла дещо переховати, такі матерії. Каже: «Може де Наталка вернеться, то щоби мала якісь матеріали». То були тканини на костюм, на якийсь інший одяг. Десь кілька таких кусників принесла і щоби сховати. Каже до мойого вуйка: «Вас не вивезуть». Хоча вуйка також переслідували, бо він був історик, учень Грушевського.

Але ті речі, що цьоця Геня принесла, поставили в такий кіш, навіть наш, де наші речі були. І потім там обікрали нас, і то всьо покрали. А їх, маму і батька Романового, десь скоро вивезли. Батько Романа Шухевича називався Осип, але кликали його Зеником. Він був спаралізований, їх вивезли, батько по дорозі помер.

Ще я знаю про Романового сина Юрія, як він втік з дитячого будинку. Йому було тоді може тринадцять або чотирнадцять років; в сорок сьомому або сорок восьмому році. І Юрко втік з дитячого будинку, він був десь на Донбасі чи де, і прийшов до Оглядова, а в Оглядіві тоді священником був наш родич Баран Петро. Дідо Романа Шухевича — то був священник в Оглядіві — Стоцький. А потім там був Березинський, і як він помер, то там був наш родич Баран.

А Юрко втік, пам'ятаю як нині, я йому то пригадувала, і прийшов він там, ночував в дяка. А їсти приходив до Баранів тих. А я вже вчилася на Політехніці, на каникули приїхала до тих Баранів, бо то була близька родина наша. І пам'ятаю, він оповідав, як то він втікав, як то він пішки йшов. Як нині пам'ятаю, в такий синій сорочинці був, в пумпках — то називали такі сподні. Казав, що ішов, а змучений був, то лягав і ноги задирав догори, щоби відпочили ноги. Малий ще хлопчина був, його потім арештували.

Зап. Є. Луньо 10.06.2008 р. у м. Львові від Галушак Оксани, 1928 р. н., освіта вища, уродженки м. Яворова.

Шухевич малює портрет зв'язкової УПА

Коли до нас прийшов Шухевич перший раз, то він тоді привів лікаря до Осипа витягати йому кулю з ноги. І потім вже часто приходив. Я знала, що то він, бо я ж там з ним спілкувалася. Вони казали, що то їхній командир УПА.

Раз послали мене купувати ліки, підкладне судно, якийсь денатурат-спірт, фляшку, такий синій спирт, ті пластери. Післали вони мене до Львова то всьо купувати. То і Шухевич був, і Роман Цяпало був, і ще такий Петро був, він також, вроді, з Дубровиці, псевдо я його забула, бо то вже роки.

Поїхала я купляти, всьо покупила. Поїзд тоді ходив іно два рази; раз до Львова, а раз зі Львова. Заїхала я до Львова, а назад вечером треба було. Щем мала двадцять п'ять аркушів такого білого паперу купити, такого гладенького білого, метровий був чи більший. Треба було їм там на ті документи, та Люба з том машинком.

І мене на печекальні на Клепарові забрали. Іном ввійшла на печекальнію — мене забрали. Тоді повели мене десь туди, де крупзавод, в тім боці якась там міліція була. Вони мене гет забрали. Це була з Рясні якась дівчина, вона продавцем в Рясні була в магазині, і ще якийсь мужчина.

Нас трьох там було. Там москаль такий сивий, з тими пагонами широкими, такий москаліско, і що раз до него на допит. То її, то того мужчину, то мене. Так щораз.

І він до мене: «Зачем ти это покупала? Зачем бумагу покупала?». Я кажу: «Я бумагу купувала, моя сестра вчиться на кравчиню, — а вона вже була кравчиня, — їй треба на форми тую бумагу». — «Зачем тоє судно?». Я кажу: «Моя баба паралізована». А баба вже померла давно. «А зачем той пластир?». Говорю: «Брат має такі чиряки». — «А зачем той денатурат купувала?». Кажу: «А мій тато столяр, він дає то щось до лаку». Я знала, що тато щось таке давали.

Потім другий раз мене бере і то саме питає. І так по черзі, по черзі. Я кажу: «Ви мене відпустіть, поїзд піде, — я кажу, — і що я ту буду робила». Навіть уваги не звертає. За троха — знов і знов. Я кажу: «Я вже в горлі слини не маю. Всьо, я вже не говорю. Я всьо сказала, що ви хочете? Що ви хочете?». Так ся до них ставлю. Мені тоді було шістнадцять років, минуло шістнадцять. А я шось нічого не боялася. Партизани мене вже так виховали тим своім, мені цікаво було. Я на тих москалів така недобра була.

Затроха знов мене кличе. Я кажу: «Я вже не буду нічо відповідати. Но що ви хочете. Там мама десь плаче, бо поїзд прийшов, а мене нема — де я ділася». Я знала, що поїзд вже поїхав. Він знов питає, а я нічо не відповідаю, сиджу і мовчу. Кажу потім, бо він далі питає: «Що вам шось таке надумати, брехати, чи шо? Ну шо я вам скажу. Всьо я вам сказала».

А там бачив сусідній хлопець, зараз через дорогу трета хата, а я його на печекальні там не бачила. Тоді він пішов до нас і каже: «Вашу Ганю там на печекальні міліція забрала». І партизани відразу вийшли з криївки, бо там і Шухевич з ними був, і пішли десь далі.

Кажу я до того москаліска: «Хочете, дзвоніть в третє чи то семе ві[д]ділення міліції. Там мої сестри чоловік робит, я в них була». А я дійсно була в них. Кажу: «Дзвоніть, як хочете, туди». — «Як фамілія?». Я кажу: «Січкара Михайл, він робит там в мілії, дзвоніть». Вони тоді дзвонять, а він тоді якраз на джурці був. Той гет дзвонить, а він там: «Що сталося? Так, так. То жінки сестра, вона була, ми обідали разом. А шо таке, шо таке?». — «Та нічо, нічо». Повіли, шо нічо. А тоді мене відпустили.

А я: «Відвезіть мі додому». А ту думаю, йой, хоть би не везли. «А де ти живеш?». Я кажу: «Там коло клубу, всередині села». Я си думаю, як би привезли, то би там де дали знати, щоби втікали партизани. Сказала, що всередині села, а наша була остатна крайня хата. Тай потім: «Йди, йди! Най мама не плачєт за тобом». То було рано, ще поїзда не було, і я пішла на поїзд.

Я приїхала додом, а потім ввечір партизани прийшли, а Шухевич мене так погладив по голові і поцілував мі в голову: «Наш бурячок», так сказав на мене. А я думаю, шо я така червона? Заглядаю в дзеркало, чо він так на мене казав: «Наш бурячок».

Шухевич вбраний був в такому воєнному кос тю мі, як вони всі, партизани, ходили, і в шапці такий. Сестра навіть їм шила ті шапки всім, там їм ті костюми перешивала. Рускі вони купляли, а вона переробляла їм на такі. Виглядав Шухевич так, як є на фотографіях, но жо молодший. Подібний був. На вигляд такий ні чорнявий, ні білявий був.

Одного разу сказав мені Шухевич, щоби я купила фарби і пензлик. Я знаю, я купила такі довгі вузонькі ті фарби, такі тюбики, і пензлик. І потім він намалював мені портрет.

Але малював спо-чат-ку олівцем. Я сиділа, а він так скоро і сестру намалював, і мене намалював. То було в кривці. Намалював олівцем, а тоді він фарбами потягав. Подивився, я думаю, йой, шось нездало, але думаю, най буде, то пам'ятка, най буде. Він ще дав мені вишивку, ніби я в вишиваній сорочці, а я не мала вишивки, я во так була, як ходила. Я ся не готувала, сілам, і він мене малював. Я ще сміялася, думаю, йой, може нічо ся не получит. Але взяла той портрет і сховала.

Ховала я його на стриху в скрини. Він не був великий, може так дваццять на триццять сантиметрів. Вже тепер я його передала до музею до Славська, що там має той пан Юрій Микульський.

Шухевич мав різні псевда, мав псевдо і «Василько». Я знаю, шось я ся його запитувала і кажу до него: «Пане «Васильку». А він каже до мене: «Нуся!, — то іно вони мене так кликали, а мама — Ганю, — ти так не кажи «пане», щоб я того більше не чув». — «А як вам казати?» — «Друже. Ми не є пани, ми всі друзі. Не кажи мені «пане». І я потім не скажу «друже», бо так мені стидно, то казала до него «ви» і всьо. «Василько», ви». Вжем не казала «пане», бо ми заказ, а «друже» не казала, бо ми стидно. Думаю си, що я така смарката «друже» буду казати.

Потім одного разу партизани в нас відзначали день проголошення самостійности. То в сорок першій проголосили, в червні. В нас в тій хаті недокінченій, там тато тоді варстат свій мав, робив там столярку. Я знаю, жорна там стояли, молотило на хліб на тих жорнах. І вони від зна ча ли тоє свято. Шухевич командував, всьо так стояло рівно. Я була на тому, тато, сестра, мама — ми всі там були на тому святі. Всі мали свої промови. Той з Дубровиці Роман, він любив так нераз посміятися «хі-хі-хі», а тепер вони всі так стоять, я так заглядаю на них, що всі так на струнко стали. Такі всі поважні і так всі коло Шухевича, як би боялися. А потім така гостина, але то іно пообідали тай всьо, бо вони ніколи не пили, навіть не пригубили.

Потім на стриху на тій хаті сиділи, читали літературу, нам давали читати. Навіть і спали там на стриху, вони літом не йшли сидіти там в ту кривку.

Потім ми чули, як Шухевич пропав там в Білогорці. Ті наші партизани так плакали за ним: «Вже пропав наш «Василько», пропав».

Мені партизани говорили, і то навіть сам Шухевич казав, каже: «Нуся, як настане Україна, то за нас ще будут книжки описували». Я си думаю, які книжки, та вони всі пропадут. І дійсно, що вони всі пропади.

Зап. Євген Луньо 06.06.2008 р. у с. Мальчиці Яворівського р-ну від Яринич Анни, 1929 р. н., 7 кл., уродженки с. Страдч.

Шухевич заплітає зв'язковій у косу естафету

Брат Гриньо чоботи хлопцям латав, шив патронташки. Не було такого дня, щоби до нас не навідувалися. То була старенька хата, під стріхою. З нашими хлопцями приходили і чужі, такі, що я їх не знала. Ото я тільки одне добре запам'ятала, як був у нас Роман Шухевич. Він був і ше був один, но як його псевдо, того другого — не буду я видумувати. Бо вони не говорили ні своє псевдо, ні прізвище. Вдень вони ставили стіл, замість стола в нас була така скриня, що там тримали одержу всьо. То вони розклали карту собі обидва і по тій карті вони цілий десь працювали. А

баба їм готувала їсти, давали їм обід. Навечір вони покидали нашу хату, виходили, а нарано знов приходили. То так не було довго, то було два чи три дні, що вони в нас перебували.

А я взнала, що то Роман Шухевич, аж теперка во, як стала незалежна Україна. І я побачила його на газеті. Коли я побачила на газеті, і говорю: «Боже, та ж та людина була в нашій хаті». Но звичайно, він був молодший набагато; але то волосся, то все. Звичайно, він мені не говорив нічо про себе, бо що я ще була. Може сестра знала, яке його псевдо було, але вона мені тільки говорила, що то є великий пан, на Шухевича. Бо я кажу: «А звідки то такий гарний?» То ж видно, що культурна така людина. Вона каже: «То є великий пан». Але вона мені не говорила, хто. Але я в газеті подивилася і впізнала його.

Може Шухевич зі сестрою що і говорив. Він в нас був десь в сорок сьомому році. В військовому мундирі, такий стрункий. І той другий, його помічник — у військовім, він був високий, чор нень кий, коротко підстрижений, такий пристійний. Одяг на ньому такий був: штани зелені, а та блюзка, то вона була такого кольору, як то січові стрільці носят. Тут при боці пістолет в нього був. А Шухевич був в такому зеленому мундирі, як то зараз носят упівці.

І тоді Шухевич написав записочку і сам він мені її заплів у косу. Тую шпаргалку замотав, і, значить, післали мене в село Поріччя. На тоє Поріччя то я часто носила тії естафети, бо сестра більше так була занята, вона старша була, шось там робити на полі, в жнива, а я молодша і мене посилали. Взагалі то я була більш така активна на рахунок того. Вона все мені наказувала, все мене підучувала, якщо би мене там зловили, що я мала сказати, як себе вести. І я в то Поріччя ходила, до порічкої тої зв'язкової. Катерина Байцар її прізвище було, а псевда її я не знала. До неї я багато разів носила. Шухевич так і сказав, каже: «Ото віднесіт в село Поріччя в то саме місце, куди ви носите».

Як вони оба, Шухевич з тим своїм помічником, в хаті були і мали свою роботу, ми виходили з хати, залишали їх самих. Ми не знали, що вони там собі говорили і робили. А Шухевич був така строга, культурна людина.

Зап. Є. Луньо 20.08.2008 р. у с. Велике Поле Яворівського р-ну від Федик Софії, 1928 р. н., 7 кл., уродженки с. Велике Поле, проживає у м. Львові.

«Чупринка» признає повстанця штабним кур'єром

Я такий був хлопець... я так виконував всі завдання і мене в сотні поважали. Так що я ше побув може дві неділі і «Чупринка» мене назначив таким кур'єром штабним.

В нас в сотні бував «Чупринка», я видів його, але що я — іно ройовий. Там чотові, заступники сотника там собі з ним в ближчій колі вели розмову.

Перший раз я його побачив так під вечір, зараз десь во, як ми прибули, та наша рісненська група наймолодша. Прибули ми до ліса, і зараз за пару днів я його побачив, так до тиждня. Він скликав командирів і говорив там з ними, а з нами особисто не заводив такої бесіди. Я його бачив тільки в накидці такий, тоді мали накидки такі козячі, з шерсті, биті такі, то називалися бурки чи шо, такі здорові. Цілий в накидці, тільки руки перепхав, і був в чорній такий кримці-шапці. Так я його бачив. То зара іден по другім і відразу далось знати, жо то «Чупринка».

Я особисто від «Чупринки» ніяких завдань не діставав. То з тих заступників чи «Мішка», чи той «Буфалю», чи навіть той «Бульба». «Бульба», по-моєму, наскільки я чув, що він був священником, але ні разу Служби Божої не відправляв в нас. Но і так, наскільки знаю, що і заступником сотенного був. То вони усно передали мені, що я є кур'єром від штабу сотні, бо там весь час знаходився курінний «Чупринка». Ми його весь час знали як курінного. І то довго не тривало, бо ми в рейди вже пішли.

Вже тепер у Львові на вулиці «Чупринки» є погруддя його, то я був на відкриття того погруддя. Так через радіо, через газети довідався, но і пішов на то відкриття. Там на тім погруддю він трошки молодший виглядає. Но а в нас він в накидці тій, в папасі, трошки такий видавався старший. Так по віку ніби старший мені видавався.

Пам'ятаю, що я бачив два рази «Чупринку». Тоді бачив, як ми іно прийшли. І тоді, після того, як «червона мітла» перейшла та страшна. Тоді дуже багато в Яворіщині хлопців зі зими перекривалися в криївках по домах, а ми пішли в сотню. Я вже тоді повернувся в сотню. Тоді в Рокитні ми зробили збірку, і після виходу в ліс там нас заложили. І тоді нас оточили в той момент, як ми виходили рано в ліс. І багато хлопців, там дванайці хлопців полягло. То було в сорок п'ятим році весною; вже десь так кінець березня, шось таке во. Зразу після того та «червона мітла» пішла.

І після тої «червоної мітли» я бачив «Чупринку» другий раз там туди десь в тих яворіських лісах; я знаю, чи Залужжя, чи де — не пам'ятаю. Досить, що там він був з нами — та сама фігура, то я видів, коли прибув. То я вже так во від него був близько. Він розказував за дисципліну, що треба триматися нам.

Там тоді привели з Дубровиці одного хлопця, що він втік зі сотні і десь там вже зв'язався з сексотами. А то доложили нам. І його привели. Но звичайно, «Чупринка» сказав, що то зрадник і його на кару смерті. Звичайно, то був польовий суд і «Чупринка» там при тім був. І я так думаю, раз він там був, то він видав той наказ.

Ми там всі, ціла сотня стояла, і то було на моїх очах. Навіть той Хацко Володимир виконав кару. Його взяли на душогубку; шнур на шию, перекрутив і всьо. Бо там близько ми ся знаходили і стріляти не можна було, бо даєм виклик. Його так приочно, відразу перед строем знищили і всьо, а потім відтягнули і десь там закопали, то я вже не видів.

Там ше одному, що зі мною прийшов, попередження строге дали, бо він мав таку кубанку. Він в російській армії з сорокового року був. То був такий Юрій Шах, там дальше від мене жив. А його два брати молодші, Йосиф і Степан, то були в сотні вже рік тому. Но і потім до того Юрка — що за оден. «Чупринка» глянув на него так. Той в тій кубанці, кубанка червоною лентою перешита посереднім дном, йому то в очі впало, що то таке. Він не видів його скоріше, що за людина. «Хто це є той во». Юрко Шах мовчить, нічо не каже, і ті брати його нічо не кажут. А він зі мною прийшов туди разом.

Я кажу: «Він зі мною прийшов». Но і вже тоді, як я сказав, Шухевич так подивився на мене: «Ви звідки?». Я кажу: «З Рускої Рясни. — Я кажу, — та він небагато від мене старший, я виріс при нім. А то що він кубанку має, він втік з армії, — кажу, — то його питайте самі».

Но і подивилися, потім там його кликнули, шось там з ним ше переговорили пару слів, він розказав про себе. І він лишився. А то могли..., бо там багато не треба було.

Зап. Євген Луньо 28.10.2008 р. у с. Рясна Руська Яворіського р-ну від Іванишина Івана, 1926 р н., 7 кл.

Шухевич з вдячності тисне руку підпільникові

З нашого села загинуло партизанів чоловіка, я знаю..., чоловіка десь п'ятнайцять. По різних теренах. Не тільки в себе в селі, а по різних теренах. Оцей «Степовий» — окружний провідник, то найдовше держався. Він загинув в селі Зашковичі, там є в Городоцькому районі село Зашковичі, він загинув десь в п'ятдесятому році. Тоді, майже десь в тих роках, що Шухевич Роман загинув. Як би був Шухевич Роман перейшов скорше десь на друге місце, був би ше прожив. Бо раніше штаб УПА був в Грімному, є село Грімне недалеко від мого села, то також Городоцький район.

Я Шухевичові подав руку, іно не знав, хто він такий. То було в сорок сьомому році.

Сказав мені окружний провідник, жо підготуй їсти на вісім чоловіка. Бо він до мене звертався так... то навіть далека родина по мамі, «Степовий», той Яремчук Степан. Я говорю: «Добре».

Ну вдома, як звичайно, було хазяйство. Пішов там попросив одного, щоб приніс масла, такого Щутяка Володимира. Попросив його, кажу: «Принеси масла мені хоть з пів кілограма». Бо вісім чоловіка — треба хоть троха хліб помазати. Вдома яець зварила мама моя. Баньку молока вісімлітрову, дві булки хліба. На свого коня і подався в назначений пункт. То так під кінець ліса, тільки не на самому куці, а так чуть-чуть в стороні. То був чоловіцький ліс, села Чоловичі, а його називали Новини.

То було десь так, я знаю, місяць серпень, сорок семий. Я туди вивіз, поставив в жито то всьо, сам коника впустив на траву, хай пасеться. Жито ше не було скошене. Коника впустив, він собі пасеться там. Він був свого хованя, ми його називали Юрка.

Коли — появилися. Я так приглядався менше-більше, звідки вийдут — виходят. Прийшли, я їм зразу то, то, то. Вісім чоловіка їх і з ними окружний провідник, своїх я всіх знав, а тих решту я не знав. Своїх було напевно чотирьох, я їх не знав ні по псевді, ні по імені, а в лице я їх знав, бо вони не були з нашого села. Вони були з того села, звідки «Степовий», з Бірчі.

Но і я їм то предоставив, вони скоро їдят. То був ввечір, вже темно було. В день не, бо день є сексот, люди ходят. То робота ішла підпільна така, що треба бути маскірованому. То скоро порозливали молоко, п'ют, хліб. «Масло, — говорить, — пряч в сумку». Вони мали свої ті сумки всякі. «Степовий» сказав ховати масло. Скоренько молока попили, попили — но всьо. Подає мені руку, говорить: «Дякую вам, друже, колісь визнаєте — Роман Шухевич». Всьо. Я думаю, що за Роман Шухевич. А після питаюся «Степового», що то за оден. «От іменно то начальник штабу УПА. Головнокомандуючий».

Шухевич був височенький такий, гостроносий, а вбраний був якось такого кольору, наподоби мор скої волни, шось таке во. І той одяг так зроблений під український стрій.

І от такі справи. Потиснув він мені руку, і вони пішли — будь здоров. Я тоді то всьо, ту посуду зібрав, посуду

вже пуста, хліб забрали, масло забрали, всьо забрали, пішли хлопці. Всьо, тільки смуга лягла за ними. Вони скоро ходили. Партизани так ходили легенько. Партизани як ішли, то так, як...

Шухевич мав тоді, по-моєму, іно револьвер при боці і гранати. І сам він мені сказав, що він є Шухевич: «Потім визнаєте. Дякую вам, держіться».

Но і потім я «держався» на десять років. Во так.

Зап. Є. Луньо. 6.11.2008 р. у с. Жорниська Яворівського р-ну від Паленика Дмитра, 1927 р. н., 7 кл., уродженець с. Чоловичі на Городоччині.

1. Докладніше див. *Луньо Є.* Дорога до свого національного «я». Кілька думок про народний епос — замість вступу / *Є. Луньо // Народний епос. Українська література : програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести / автор-упорядник Є. Луньо. — К. : Всеувино, 2002. — С. 4. — (Сер. «Усе для школи» ; 10 клас, вип 12).*
2. *Чубала Д.* В сторону нової епіки / *Д. Чубала // Усна епіка : етнічні традиції та виконавство : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда. Київ, 8—14 вересня 1997 р. Ч. II. — К., 1997. — С. 140.*
3. *Сокіл В.* Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти / *В. Сокіл. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. — С. 6.*
4. *Дашкевич Я.* Роман Шухевича та його місце в історії України ХХ ст. Дослідницькі проблеми / *Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Постатті: Нариси про діячів історії, політики, культури. — Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. Грушевського НАНУ ; ЛНУ ім. Франка, 2006. — С. 522.*
5. *Дем'ян Г.* Українські повстанські пісні 1940—2000 рр. (історико-фольклористичне дослідження) / *Г. Дем'ян. — Львів : Галицька видавничка спілка, 2003. — С. 3.*
6. *Дем'ян Г.* Український народ про генерала Романа Шухевича — «Тараса Чупринку» / *Г. Дем'ян // Визвольний Шлях, 1998. — Кн. 3 (600). — С. 259—271 ; Кн. 4 (601). — С. 391—400.*
7. *Дем'ян Г.* Генерал УПА Олекса Гасин — «Лицар» / *Г. Дем'ян. — Львів, 2003. — С. 372—230.*
8. *Дем'ян Г.* Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах / *зап. та упоряд. Григорія Дем'яна. — Львів, 2006.*
9. *Луньо Є.* Постаць Романа Шухевича в оповідному фольклорі Яворівщини / *Є. Луньо ; Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України // Український визвольний рух. — Львів : Мс., 2007. — Збірник 10. — С. 203—224.*
10. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / *зап. і упоряд. Євген Луньо. — Т. 1 : Наконечне Перше. Наконечне Друге. — Львів : Літопис, 2005. — 576 с. + XXXII с.*
11. *Чубала Д.* В сторону нової епіки / *Д. Чубала // Усна епіка : етнічні традиції та виконавство : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ф. Ко-*
- лесси та А. Лорда. Київ, 8—14 вересня 1997 р. Част. II. — К., 1997. — С. 140—145.
12. *Бик Марія.* «Одні гинули, а інші на їхнє місце приходили» / *Марія Бик // Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / зап. і упоряд. Євген Луньо. — Т. 1 : Наконечне Перше. Наконечне Друге. — Львів : Літопис, 2005. — С. 483—484.*
13. *Дем'ян Г.* Українські повстанські пісні 1940—2000 рр... — С. 7.
14. *Іщук О.* Доля та спогади охоронця Романа Шухевича — Михайла Зайця — «Зенка» / *О. Іщук, Н. Ніколаєва — К., 2007. — С. 12.*
15. *Фролова К.* Естетичний аспект фольклорної пам'яті / *К. Фролова // Фольклор і говори Наддніпрянщини : зб. наук. праць. — Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет, 1997. — С. 10.*
16. *Див. Луньо Є.* Яворівщина про Степана Бандеру. Провідник ОУН у пісенному фольклорі / *Є. Луньо // Народознавчі зошити. — 1999. — № 1 (25). — С. 32—39.*
17. *Сокіл В.* Українські історико-героїчні перекази... — С. 206.
18. *Думи. Історико-героїчний цикл / упоряд. та прим. О.І. Дея ; вступне слово М.П. Стельмаха. — К. : Дніпро, 1992. — С. 15.*
19. *Іщук О.* Доля та спогади охоронця Романа Шухевича... — С. 16, 19—20.
20. Там само. — С. 19.
21. *Дужий П.* Деякі риси характеру Романа Шухевича / *П. Дужий // Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. — Торонто ; Львів, 2007. — С. 349. — (Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 45).*
22. *Луньо Є.* Народні пісні про Євгена Коновальця / *Є. Луньо // «Муза і меч»: національний рух у фольклорних та літературних джерелах : збірник наукових праць. — Львів, 2005. — С. 221.*
23. *Дем'ян Г.* Українські повстанські пісні 1940—2000 років. — С. 283.
24. *Луньо Є.* Поетизація і героїзація Євгена Коновальця у народних піснях / *Є. Луньо ; Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України // Український визвольний рух. — Львів, 2006. — Збірник 8. — С. 150.*
25. *Кук В.* Головний командир УПА генерал-хорунжий Роман Шухевич / *В. Кук // Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. — Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2007. — С. 484—485. — (Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 45).*
26. *Гусяк О.* Роман Шухевич — людина особлива / *О. Гусяк // Генерал Роман Шухевич — «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. — Торонто ; Львів : Літопис УПА. — 2007. — С. 434. — (Літопис Української Повстанської Армії ; Т. 45).*
27. *Сокіл В.* Українські історико-героїчні перекази. — С. 133.

28. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу / М. Москаленко // Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі / упоряд., передмова та переклади Михайла Москаленка. — К. : Дніпро, 1998. — С. 23.
29. Фаріон І. Зв'язкова Нуся, яку малював Шухевич / І. Фаріон // Високий Замок на вихідні. — № 157 (3564). — 1—2 вересня 2007. — С. 1, 15.

Yevhen Lunyo

ROMAN SHUKHEVYCH, THE UPA
COMMANDER-IN-CHIEF,
IN PROSAIC FOLKLORE
OF YAVORIV LAND

In a wide massive of insurgent heroic epics, that had been registered by author along the Yavoriv land a group of motives connected with Roman Shukhevych — Commander-in-Chief of Ukrainian Insurgent Army — had been marked and put under an analytic study. The greater part of those creations came into being and was actively spread just in the time of re-established Ukrainian statehood at 1991 because of new favorable conditions that arose then. Almost all registered in the mentioned area folk tales on Roman Shukhevych have originated out of poetic fiction — a point that proves quite significant socio-political, artistic and aesthetical importance of the person. The general himself is presented in the image of poeti-

cized and glorified national hero, ideal fighter for independent Ukraine, a champion of wide circles of population.

Keywords: insurgent heroic epics, folk tales, national hero, R. Shukhevych, OUN, Ukrainian Insurgent Army.

Євгеній Луньо

ГЛАВНОКОМАНДУЮЩИЙ УПА
РОМАН ШУХЕВИЧ
В ФОЛЬКЛОРНОЇ ПРОЗЕ
ЯВОРОВЩИНИ

Из большого массива повстанческого героического эпоса, записанного автором на Яворовщине, выделена и проанализирована группа мотивов о Главном командире УПА Роме Шухевиче. Преобладающее большинство этих произведений возникло и получило бытование уже во время возобновлённой в 1991 г. украинской государственности, поскольку тогда появились способствующие этому условия. Почти все зафиксированные в этой местности народные о Р. Шухевиче происходят из поэтического вымысла, что свидетельствует о важном общественно-политическом и художественно-эстетическом значении данной личности. Сам генерал представлен в образе опозитизированного и восплаемого национального героя — идеализированного борца за самостоятельную Украину, любимца широких народных масс.

Ключевые слова: повстанческий героический эпос, народные рассказы, национальный герой, Р. Шухевич, ОУН, УПА, Яворовщина.